

Dio VII.

Vile.

Poslije Gromovnika i Ognjeva, na raspravu prilaze nam vile. Gromovni bog i vile dodirkuju se, u mnogoj pojavi. Kako je onaj, tako su i ove, pravom svojom naravju, meteorna bića.

Raspravljanje o vilama ne ide baš najlaglje od ruke. Tegoba nije u tom, što mi dosta gragje ne bi imali. Od likova božanskih, preostalih nama u tradiciji, nijedan češće ne izlazi na polje, koliko vila; o nijednom življe ne govori se, koliko o njoj. Pa je vila u svom obrisu odsječita tako, da i sami oni, koji Slavenima krute moć antropomorfičnog tvorenja u mitu, prisiljeni su priznati, da je vila ipak u punu djevojačku sliku uobražena. Nego je dosta mučno, upravo s obilnog govora, svud razbirati, u odnosnom pričanju, ono, što je od starine, i lučiti strogo izvorne nazore od poznijih privigjenja. Čestim i svakojakim pominjanjem, vila je mnogo gdje maknuta sa svoga mitičnog mjesta. Ko nju ne prizivlje? Kome ona ne klikuje? Sad pjesnicima daje stih i nadahnuće. No i sami nepjesnici vigjaju, u časima zanosa, svoju bijelu vilu, kao što u začamalosti, u skučenosti duševnoj, osjećaju vilu jadovitu. Tako postade vila, osobito višoj ruci pučanstva, kao nešto subjektivno; ona je mnogim našim ljudima titroika uma i srca.

Pri toj velikoj nestašnosti osjećanja i shvaćanja individualnog, davna vila omijeni se. A i većma uzdržnom narodu, iza primljenog hristijanstva, priziralo se o njoj koješta neobično i novo, pak je vili malo po malo to sve on i primetao. Mitični pojam umeknu, rasplinu se, a vile se razbjegoše kojekuda. Vilenski dvori, igrališta, pjevališta, sagrajena su onda, ne samo u oblaku i na planini, nego i u groznim bezdanima, u najdubljem moru, u visokim zvjezdama. Nema mjesta: u zraku, na zemlji i u vodi, gdje ne bi vile stanovale. Pa i razredile se po vrstama svojim: neke su postojano bijele i dobre, neke, obratno, crne i zle, a neke opet ni dobre, ni zle, već onako, kako ih trenutna volja nosi.¹

¹ I. Kukuljević Sakcinski, **Vile** (u Arkivu za povestnieu jugoslavensku, knj. I), gdje je od časnog književnog starine pribrana baš lijepa gragja.

Ali je ovaj strogi rasporegaj u mnogočemu posve nov, a donekad nije ni pučki, nego je umjetan.² Naš puk zna za razno djelovanje vila, no izmegju vile i vile on ne čini razlike. Vuk Karadžić, u svakoj pučkoj stvari toliko ćutljiv, znanje svoje o vilama prebrao sa ovo malo riječi: "Vile žive po velikim planinama i po kamenjacima oko vode. Vila je svaka mlada, lijepa, u bijelu tanku haljinu obučena, i dugačke, niz legja i prsi raspuštene kose. Vile nikom ne će zla učiniti, dokle ih ko ne uvrijedi (nagazivši na njihovo kolo, ili na večeru, ili drukčije kako), a kad ih ko uvrijedi, onda ga različno nakaze: ustrijele ga u nogu ili u ruku, u obje noge ili u obje ruke, ili u srce, te odmah umre".³

² To uvidi moj velecijenjeni drug, g. T. Smičiklas, pa, u svojoj **Povijesti Hrvatskoj**, knj. I, u Zagrebu 1882, str. 120—4, motreći vile kao s višeg gledišta, napusti svaku klasifikaciju.

³ **Živ. i ob.**, str. 211.

Na temelju pučke literature, je li moći još i više doznati o vilama, nego li ovdje izlaže Vuk? Moći je. A daje li se, pored svega novog prorašća, kojim su vile obložene, njima pronaći pravu narav i prvu mitičnu funkciju? Daje se i to. Starokovni govor, osobito nekih pjesama, i u takom govoru stvrđnuti mitični pojmovi, pokazaće nama čisto, barem koliko se meni čini, kakve bijahu vile u prvom zamišljaju Srbâ i Hrvatâ, a i slavenskih im srodnika. Bajni svijet vila pripada svima Slavenima. Da su vile svojim postankom, kako rekosmo, bića meteorna, bića u oblaku, lako nam se uvjeriti. U ponajboljim stihovima pučkim, oblak skoro uvijek prati vilu:

"Svrh oblakah iz sunčanih zrakah
lahkokrila izlećela vila"⁴
'Kad se vila vide na nevolji,
prnu jadna nebu pod oblake".⁵

⁴ Čojkovića **pjev.**, 47, v. 1—2, t.j. u stajaćem početku pjesme.

⁵ Vuk. **pjes.**, knj. II, 38, v. 79—80, u pjesmi: "Marko Kraljević i vila".

Dapače, u samom oblaku vile sjede, spavaju, šecu, pjevaju, vode kolo:

"Mloge su se vile sastanule
u oblaku prema žarku suncu,
okretale kolo naokolo"¹

"Sastale se u oblaku vile,
na istoku oklen grije sunce,
na jutru su dobro uranile,
žarkom suncu okrenule lice,
u oblaku kolo uhvatile,
te milene pjesme zapjevale:

Žarko sunce, ogrij naše lice!
Kad su take pjesme otpjevale,
onda vile na planinu pale"²

"A probudi u oblaku vile".³

Pa i sama vila govori, u jednoj pjesmi:

".....već da šecem po gustu oblaku,
u oblaku na bijelu danku".⁴

¹ Petranovića **pjes.**, knj. III, 39, v. 48—50.

² Id., knj. m, 25, v. 1—3, 5—8 i 16—7.

³ Id., knj. III, 35, v. 224

⁴ Id. knj. JII, 29, v. 145—6.

Po svima ovima riječma jasno je, da vila za oblak prijanja, gdje joj je zaklon, stan i igralište. Nego, pomoću pjesama, možemo doprijeti do još bolje i čistije oznake. Vila ne samo da stanuje u oblaku, već ona oblak zbija, vija:

"Nit sam luda nit odviše mudra,
nit sam vila da zbijam oblake,
već gjevojka da gledam preda se"⁵

"Vila, — koja no se u oblaku vija"⁶

"B'jela vila, što s' u oblak svila".⁷

Dakle je vila duh, koji mota oblakom, njega vodi, njim upravlja: ona ga steže, unj se savija. Označno je ovo vilino djelovanje; pa i preporna etimologija riječi **vila**, po pučkome tome govoru, kao da se sama od sebe nadaje. **Vila** će biti od **viti** za to, što ona vije oblake.⁸

⁵ Vuk **pjes.**, knj. I, 599, v. 23—5.

⁶ Petranovića **pjes.**; knj. III, 25, v. 272—3.

⁷ Čojkovića **pjev.**, 78, v. 48.

⁸ Isto će ovako biti, uz jednaki akcenat, "svila" od "sviti", jer se buba svija u čahuru, a valjda i "lila" od "liti", jer je smolom ulivena, te može goriti (vidi inače, za ove dvije riječi, sasvim druge etime, u Daničića **Korijeni**). Uz to, vrijedno je ovdje još pribilježiti supstantiv srednjeg roda **vilo**, koje puk, u zagoneci za čelu, načini taman od **viti**: "Motovilo vilo, po gori se vilo, kući dolazilo, soli ne lizalo" (Vuk. **rječ.**, pod **Vilo**).

Ovaka vila oblakinja⁹ iskače nam pak kao prava meteorna boginja iz jedne ženske pjesme jekavske, koja nosi na sebi sve biljege baš sinje davnine. Pjesma je iz Crne Gore,¹⁰ a glasi, valjda u ničem važnom neizmijenjena u redakciji svojoj iz prošlih doba:

"Grad gradila b'jela vila,
ni na nebo ni na zemlju,
no na granu od oblaka;¹
na grad gradi troje vrata:
jedna vrata sva od zlata,
druga vrata od bisera,
treća vrata od škerleta.
Što su vrata suha zlata,
na njih vila sina ženi;
što su vrata od bisera,

na njih vila ćer udava;
što su vrata od škerleta,
na njih vila sama sjedi.
Sama sjedi, pogleduje,²
gdje se Munja s Gromom igra,
mila sestra su dva brata,
a nevjesta s dva gjevera:
Munja Groma nadigrala,
mila sestra oba brata,
a nevjesta dva Gjevera".³

⁹ "Oblakinja" ne čini se, da je upravo pučki naziv, ili barem nije navadan, no je pri ruci radi lasnoće izraza.

¹⁰ Vuk. **pjes.**, knj. I. 226. U zbirci Čojkovićevoj, štampana je na čelu knjige, uz neke male varijante, koje ćemo bilježiti.

¹ Var.: "no na delo pod oblake".

² Var.: "Vila gleda u oblake".

³ Čojkovićeva pjesma još ima stih: "A to milo vili bilo".

Što doslije izložismo u mitološkim radovima, ono će nam pomoći, da protumačimo cijeli sadržaj ove pjesme. Mi susretamo ovdje poznatu nam Munju Ognjenu, koja se u oblaku igra s bratom Gromovnikom;⁴ u oblaku je, dakle, olujni prizor. Ali Munja nadigrala Gromovnika: popustila, naime, grmljavina, oluja se razlila, a potom se i razvedrava. Onda vila gradi, između neba i zemlje, grad svoj najljepši, ona gradi sjajni oblak. Doba je ranog jutra, gdje rudi Zora i Sunce hoće da ishodi. Troja vrata od bisera, od skrleta i od zlata, to su tačno tri susljedne boje, kojima se krasi jutro i jutrenji oblak. U prirodnom veličju praskozorja, po općoj misli Arijača, vrši se ženidba Sunca sa Zorom; a to je u našoj pjesmi sin, kojeg vila ženi, i kći, koju vila udava. Pri vjenčanju svečanom, u tišini razgaljenog jutra, nevjesta Zora nadigrala i ona, kao što i vila, svoga djevera Gromovnika, brata Suncu mladoženji.⁵ Ali je nevjesta nadigrala dva djevera, kako Munja dva brata. Koji je taj drugi nevjestin djever, i dotično drugi Munjin brat, to je jedino tamno u pjesmi. Ako izreka nije iskrivljena, već tu ona stoji od starine, u Munjinu i Gromovnikovu bratu ja bih nazreo boga Ognja u glavnom svojem sjedištu, u oblaku olujnom.⁶

⁴ **Dio VI.**

⁵ Bogovi su obično između sebe braća, prema roditelju, vrhovnome Svantevidu ili Vidu.

⁶ Vidi **Dio VI**, o trojakom Ognju.

Pojava vile do Sunca jutrenjeg nije nagoviještena samo u pjesmi, koju sad ispitamo. Kaže se to isto i u drugim pjesmama, a načinom izravnim. Mi čas prije čusmo stihove:

"Mloge su se vile sastanule
u oblaku prema žarku suncu,
okretale kolo naokolo"

"Sastale se u oblaku vile,
na istoku oklen grije sunce,
na jutru su dobro uranile,
žarkom suncu okrenule lice,
u oblaku kolo uhvatile,
te milene pjesme zapjevale:
Žarko sunce ogrij naše lice!"¹

Pa i još po jednoj pjesmi, kad su vile na okupu, hoće "da se mlade nagriju sunca".² To će reći, da od svih vilenskih, od svih oblačnih prikaza, najdivniji je jutrenji. Na prozoru istočnom pomalja se sunce, u ranoj svojoj gizdi; koso iz njega udaraju topli mlazovi zlaćanih zraka; oblaci, ogrijani i obojeni, biserom i zlatom obasuti, a skrletom odjeveni, vijaju se kao ritmičnim korakom, stazama plavog neba, vijaju se gipki, prelagani, dok vjetrići pire: eto uhvaćeno kolo i izvogjeni tanci mladih zlatokosih vila, eto i milenih pjesama vila lakokrilih. Taj sjajni prizor tako se dojmi pučke duše, da je čak i rogjenje, pa i odgoj vilin, prenesen u doba jutrenje, u davnoj ženskoj ovoj pjesmi:

"A mene vilu od gore,
mene je gora rodila,
u zelen listak povila,
jutrenja rosa padala,
mene je vilu dojila,
od gore vjetrić puhao,
mene je vilu šikao:
to su mi bile dadije".³

¹ Gore, na str. 183.

² Petranovica **pjes.**, knj. III, 53, v. 120.

³ Vuk. **pjes.**, knj. I, 114, v. 28-35.

Odatle, u narodnom pjevanju, i nerijetka opklada megju vilom i djevojkom, ko će od njih dvoje prije "uraniti". Tu tipičnu opkladu dobiva djevojka, pošto nju budi lastavica, te može da "urani" prije vile. A jutreni ranioci vile pozdravljahu u jednom običaju, koji se držao, sve do počeiika ovoga vijeka, u Budvi kotorskoj. Na Spasov dan, poranila bi cvijećem ovjenčana mlagjarija na "brdo Svetoga Spasa", da se u kolo uhvati, onamo na "vilinu gumnu". Došavši momci i djevojke na to vilensko igralište, odmah častili jutrenje vile pokličju:

"Dobro jutro, b'jele vile!
I nama ga dajte".⁴

Izmeđju ostalih pjesama, pjevala se tad vilama i ova krasna:

"Viša je gora od gore,
najviša Lovćen planina.
U njoj je trnje i grablje,
u njoj su sn'jezi i mrazi
u svako doba godišta;
vilenski u njoj stanovi,
svegj' vile tance izvode.
Junak mi konja jezdaše,

predragu sreću iskaše;
vile mi njega vigješe,
junaka staše dozivat:
Ovamo svračaj junače!
Tvoja se sreća rodila,
sunčanom ždrakom povila,
mjesecom sjajnim gojila,
zvjezdama sjajnim rosila".⁵

Od vile sreća povija se ranom sunčariom zrakom.

⁴ Vuk. **živ. i ob.**, str. 31.

⁵ Id., str. 33.

A ne samo pjesma, nego i prosto pričanje pučko kaže vilu rogjenu u mokrini jutra. Ljudi vele, da ima nekakova trava, kojoj je koren nalik na glavicu crvenoga luka, pa raste i cvati po livadama. U jutru rano, kad je rosom okvašena, trava pušta od sebe kao bale, a iz tih bala ragjaju se mlade vile.¹

¹ Kukuljević, **Vile**, str. 90.

Što je lijepo, sve biva još ljepše, dojmom vila jutrenjih. Srpkinjama i Hrvaticama, kojima pupi mlagjani život, mlade i lijepe vile pridaju, u jutru, od svog krasa, od gizde svoje. To nam pjeva pjesmica iz jekavskoga Primorja.² Pjesmica je tako nježna i ukusna, kao da se izvi iz usta helenskih:

"Rano rani gjevojčica
i danicu vjerno moli:
O danice, o sestrice!
Podaj mene svjetlost tvoju,
da naresim mladost moju.
Imala je gjevojčica
b'jelu vilu posestrimu,

koja j' l'jepo naresila,
perom zlatnim zagladila,
i nje bijeli vrat biserom,
pak je vila pokliknula
iz nje tanka b'jela grla:
O lijepe ljepotice
ove mlade gjevojčice!"

² Vuk **pjes.**, knj. I, 224.

Pošto ih jutrenje sunce grije i pozlaćuje, vile prikazuju se više puta kao "zlatokose," a pošto su oblačne naravi, imaju uvijek, na lik oblakâ, dugu niz tijelo raspuštenu kosu. Šta više? U toj kosi, kažu neki, stoji vilama i snaga i život: izgubi li vila koja ma ciglu dlaku, odmah će umrijeti;³ to jest, kako mu se gube pramovi, oblak izčezava. Te su dlake baš dragocjene: "svaka dlaka od suhoga zlata", veli jedna pjesma,⁴ opisujući "rusu" kosu vile nagorkinje. Što se pak najviše mimogred, u pričanju pučkom, puno puta kazuje, da vile predu svilu na zlatno vreteno, to je druga slika, koja izlazi na ono isto, što nam označuje kosa. Vilenska svilena pregja prestavlja svijetle oblake, razastirane po prostoru. nebesnom.

³ Kukuljević, **Vile**, str. 87.

⁴ Petranovića **pjes**, knj. III, 29, v. 40.

Takogjer po svojstvu oblaka, vile su često nazivane "lakokrile". Pače, imaju "pozlaćena krila i okrilje",⁵ kojima lete. Bez sumnje; odavna su one pomišljene ovako, jer u staroj bugarštici vila govori: "On je meni ugrabio brza krila i ogavlja".⁶ Inače, u pučkoj mitologiji, krila pripadaju Ognjenim Zmajevima i sunčanome Relji, naime bićima plamenim i brzim. Sjajna vila s krilima i s okriljem, ili, kako bugarštica veli, s ogavljem, to je oblak, koji nebom jari, dočim ga sunce obasjava. Kad oblak, ili oblačni duh bi dotjeran do oblika antropomorfičnog, te postade vilom, onda ovoj sunačnim sjajem prosvijetli se osobito glava. Oglavlje je kao svetački opsjev vile lake i okretne. Leti vila od mjesta do mjesta, lagana kao tica; lagana tako, da joj se tijelo prozire, misle neki.

⁵ Id., knj. II, 23, v. 185.

⁶ Bogišića **pjes.**, 39, v. 13.

Tanani oblak, tanana vila, nije svagda okićena biserjem, ružama i zlatom jutrenjih časova. Po danu, oblak tek da se bijeli, pa je i vila najobičnije bijela. Za vilino odijelo puk misli, da je ona u bijelu tanku haljinu obučena; vila je "bjelogrla", vila je "bijela". Izraz: "bijela vila", od sviju je najčešći, u pjesmama narodnim. Katkad je "bijela" i njena strijela.

U večer, pri suncu koje zalazi, prikazuju se opet rudi i zlaćani oblaci. Ali prvašnje Arije, pa i Slavene, toliko ne zadivi veličanstveno slavje sunačnog zahoda, koliko ih uzbuni i ozlovolji sumorno propadanje vidila. Nastupio polom, jal tamna sve to veća preobrazba svijetlih bogova; vile su neprijazne.¹ Ko nagazi na njihovu "večeru",² na njihovo večernje kolo, tome mogu one zla da učine. To kažu štokavci; a kajkavci oko Varaždinskih Toplica drže, da su večernje vile upravo zlobne. Večerom, kupaju se u vodi, ili pred vodom pjevaju, pa, približi li se ko njima čamcem ili brodom, jaoh i čovjeku i brodu: potonuće sve bez traga!³ Radi toga, u Hrvatskoj kod Stubice, gdje vile pri prvom mraku dolaze na kupanje k nekome viru, niko ne će, u večernje doba, da ide onamo po vodu.⁴ Gdje se vile noćno kupaju, viditi je njih, kako po jasnoj mjesečini dižu se iz voda, koje se zapjene i uzbune. Vile hvataju kolo po bregovima, sižu od brijega do brijega, kraču i prekročiće jednim korakom najveću vodu.⁵ Nije skoro moguće življe opisati oblake, što su obnoć položeni, do potoka i rijeka, po visokim dragama planinskim, te ih vjetar goni. Ovake vile vodene velike su i lijepe, al su blijeda lica.

Kupaju, kašto, u vodi svoje čedo, što će biti Sunce, onaj sin, koga vidismo da vila s jutra ženi "na vratima suha zlata".⁶

¹ Nezgodno onda djeluju i čovječanske ćeri. N. p, djevojke, pošto sunce zagije, ne valja da kosu češljaju, jer bi im braća mogla umrijeti (Vuk. **rječ.**, pod **Češljati**).

² Vuk. **živ. i ob.**, str. 211.

³ Kukuljević, **Vile**, str. 104.

⁴ Id., ib.

⁵ Id., str. 101.

⁶ Gore, na str. 184.

Kažu, da je otrovana voda, u kojoj je okupato vilino čedo: zatrova je sama vila, bacivši štogod u nju. Take vode treba se čuvati, jer ko od nje pije, onaj će umrijeti. Pripovijedaju i pjevaju to kajkavci, pa to ponavlja i štokavska ženska pjesma:

"Ne pij, zlato, odovud vodice,
ovd' je vila čedo okupala.
Da je muško ne bi ni žalila,
već je žensko, ne bilo joj živo!"¹

Voda mrke noćne vile, dakako, opasna je. Vodenoj pogibiji najviše su izloženi krasni mladići. Mame ih vile, dok ih k sebi primame u ponor, iz kojeg ne vrati se niko.²

Mrka vila oko Varaždina poznata je pod imenom "morska puca", drugdje "morska devica" ili "diklica".³ Za nju znadu i ostali Slaveni. Tu vilu Česi i Slovaci smatraju vodenom ili morskom, Rusi i Poljaci samo vodenom. Srbima i Hrvatima štokavskog govora to je "vila brodarica", koji se naziv, po smislu, svodi na isto.

¹ Vuk. **pjes.**, knj. I, 228, v 8—11.

² Kukuljević, **Vile**, str. 101.

³ Id., ib.

Vila brodarica boravi uvijek na jezeru, gdje spava, il se po tišini kupa: jaoh junaku, koji joj vodu zamuti! Tu vilu živo opisuje srpska jedna pjesma, koja dugo priča, kako od nje hoćase poginuti Kraljević Marko. Putujući po gori, ožednio Marko, pa traži vode. Vila posestrima njemu klikuje:

"Hajde gorom u napreda,
u gori je zeleno jezero,
onde ćeš se hladne vode napit',
al se čuvaj zamutit' jezero;
na njem spava brodarica vila,
ostrvac⁴ joj po jezeru plovi,
zlo junaku, koji je probudi,
i koji joj zamuti jezerce,
jer uzima tešku brodarinu:

od junaka obe oči crne,
a od konja sve četiri noge.
Čuje Marko, al' ne haje za to,
jošte malo jezdi u napreda,
na jezeru brodarica vila,
san zaspala u jelahu gustu,
tabane joj vodica umiva,
a lišćice hlatkom je natkriva".⁵

⁴ Ostrvce biti će stara riječ za lagju ili brod.

⁵ Ove stihove navodim po Kukuljeviću (**Vile**, s. 89 i 102). Pjesma je meni nepoznata; a ne znam ni to, da li je Kukuljević od nekud uze, il sam zapisa od koga pjevača Na njega se jednako oslanjam, kažući, da je pjesma srpska.

Marko ipak u vodu ugoni šarca, te napaja i sebe i njega. Tad se vila probudi, a gdje vidi vodu uzmućenu, naoruža se zmijama, i sjede na sedmaka jelena: od jedne zmije naprsnice načini sebi šibu, od jedne uzdu, od dvije još uzdi remenje. Brodarica vila skoči za Markom u potjeru, š njime se dugo bije, nadbija ga, kad li eto vile posestrime u pomoć sustalome junaku, te je opasna vila smaknuta. Kao što u ovoj, tako i u drugoj srpskoj mitičnoj pjesmi,¹ ista brodarica vila

"uzima brodarinu tešku:
od junaka dvije oči crne,
a od konja dvije noge crne".²

S vilom ima posla Ljutica Bogdan; ali š njom se ne bije, već se njome ženi; ženi se, veli pjesma,

"bijelom iz planine vilom,
iz jezera više Kolašina".³

Ovdje nije nipošto rastavljena brodarica vila od bijele vile.

¹ Petranovića **pjes.**, knj. II, 30.

² V. 18—20.

³ V. 16--7.

Ženidbu pak pjesma riše ovako: "Vjetra nema, a planina jeknu, — zelene se povijaju jele, — vrhovi im u tle udaraju"⁴; onda bijela vila skinu krila i okrilje, i "ona mlada skoči u jezero, — pa se vila u jezeru kupa".⁵ Vila bijela i brodarica dakle je u suštini jednaka; samo, kad bijela vila skida svijetla krila i okrilje, tada, sišavši u jezero, biva brodarica, po kazivanju pjesme. Drugim riječma: sjajna oblak-vila, kad je sa nje skinuta dnevna svjetlost, postaje mrka noćna vila.

⁴ V. 79-81.

⁵ V. 96—7.

Pri spavanju do mutnog jezera, od vila upropašćena su dva divna brata, u pjesmi crnogorskoj starog kroja.⁶

"Dva su brata divno živovali:
jedno Muja, a drugo Alija;
koliko su divno živovali,
ispod sebe konje mijenjali

i sa sebe svijetlo oruže;
pa se digli na jezero mutno,
u jezero utvu ugledaše,
oba su joj pozlaćena krila."⁷

Na utvu zlatokrilu pustiše dva brata svaki svoga sokola, i rad nje se prepiraše,

"pa sjedoše pod jelu zelenu,
i pod jelu piju vino ladno,
u vino ih sanak prevario."⁸

Kad oni zaspali,

te hoće, da braću teško zavade:

"to gledale tri bijele vile",⁹

"najmlagja polećela vila,
polećela na bijela krila,
ona pade Muju više glave,
pa mu tople suze prolijeva,
dok Mujovo progorelo lice,
skoči Mujo, ka da se pomami,
kad pogleda, ugleda gjevojku."¹⁰

⁶ Vuk. **pjes.**, knj. II, 11

⁷ V. 1—8. Mujo i Alija, to su dva novija imena za dva brata Jakšića (v. **Dio II**, osobito na s 116 (214).

⁸ V. 15—7.

⁹ V. 18.

¹⁰ V. 23—9.

Alija Muju djevojku zavidi, a ovaj posiječe ga, pa za sebe na konja baci vilu i krene dvoru niz planinu.

"Kad je bio nasred drumu puta,
srete vrana bez desnoga krila,
pa je tici riječ govorio:
A tako ti, crna tice vrane!
Kako ti je bez desnoga krila ?
No mu tica piskom odgovara:
Mene jeste bez krila mojega,
kako bratu, koji brata nema".¹

Uzmuči se brat na ove riječi, a djevojka mu obećava:

"Nekada sam vidarica bila,
ja bih tvoga brata izvidala."²

Prevarno obećanje! Brat vrnu se na tragove k bratu; no "kad tamo do jezera dogje, "³ za sobom se obrnuo, a nema djevojke. Vila na mutnom jezeru, vila u noći, rado ne vida.

¹ V. 56-62.

² V. 70—1.

³ V. 73.

Nije brodarica, niti je do jezera, al je isto noćna vila Ravijojla, koja, u veoma oglašenoj epskoj pjesmi,⁴ ustrijeli Miloša. I ako Miloš ne spava, spava Milošev drug, Kraljević Marko.

"Pojezdiše do dva pobratima
preko krasna Miroča planine,
ta jedno je Kraljeviću Marko,
a drugo je vojvoda Milošu".⁵

O jednom Marko na šarcu zadrijema, i veli Milošu:

"Teško me je sanak obrvao,
pevaj, brate, te me razgovaraj "⁶

Pjevao bi Miloš, no se boji vile;

"Ja bi tebe, brate, popevao,
al' sam sinoć mlogo pio vino
u planini s vilom Ravijojlom,
pak je mene zapretila vila,
ako mene čuje da popevam,
oće mene ona ustreliti
i u grlo i u srce živo."⁷

Na drugu molbu i slobogjenje Markovo, ipak

"Miloš poče da popeva,
a krasnu je pjesmu započeo
od svi naši bolji i stariji,
kako j' koji drž'o kraljevinu
po čestitoj po Maćedoniji,
kako sebe ima zadužbinu:
a Marku je pjesma omilila,
nasloni se sedlu na oblučje,
Marko spava, Miloš popijeva.

Začula ga vila Ravijojla,
pa Milošu poče da otpeva,
Miloš peva, vila mu otpeva,
lepše grlo u Miloša carsko,
jeste lepše nego je u vile.
Rasrdi se vila Ravijojla,
pak odakoči u Miroč planinu,
zape luka i dve bele strele,
jedna ud'ri u grlo Miloša,

druga ud'ri u srce junačko.
Reče Miloš: Jao moja majko!

Jao Marko, Bogom pobratime!
Jao brate, vila me ustrelil!"⁸

⁴ Vuk. pjes., knj. II, 38,

⁵ V 1—4.

⁶ V. 12—3.

⁷ V. 16—22.

⁸ V. 28—49.

Trže se iza sna Marko, milim i ljutim riječima uoštri šarca, pak potrča kroz Miroč planinu.

"Vila leti po vr'u planine,
šarac jezdi po sredi planine,
ni gde vile čuti ni videti.
Kad je šarac sagledao vilu,
po s tri koplja u visinu skače,

po s četiri dobre u napredak,
brzo šarac dostigao vilu
Kad se vila vide na nevolji,
prnu jedna nebu pod oblake."¹

Tim ipak vila ne izmače buzdovanu Markovu:

"belu vilu megj' pleći udari,
obori je na zemljicu čarnu."²

Žestoko bije vilu Marko, i viče joj:

"Zašt' ustrelil pobratima moga?
Daj ti bilje onome junaku!"³

Ide vila

"u planinu živu,
bilje bere po Miroču,
i zagasi rane na junaku:
lepše grlo u Miloša carsko,
jeste lepše nego što je bilo,
a zdravije srce u junaku,
baš zdravije nego što je bilo"⁴

Onda se rastadoše vila i dva pobratima:

"ode vila u Miroč planinu,
ode Marko s pobratimom svojim,
otidoše Porečkoj krajini,
i Timok su vodu prebrodili."⁵

Na Miroču, Ravijojla

"vila megj' vilama kaže:
O čujete, vile drugarice?
Ne streljajte po gori junaka,
dok je glasa Kraljevića Marka
i njegova vidovita šarca
i njegova šestopera zlatna"⁶

¹ V. 71 -80.

² V. 83 -4.

³ V. 90—1.

⁴ V. 101—2 i 106—10.

⁵ V. 111 - 4. Ovi zadnji stih iz daleka nekako kazuje, da je i vila Ravijojla brodarica, jer dva pobratima, istom kad je otklonjena smetnja od vile, mogu vodu da prebrode.

⁶ V. 107—21.

U ovoj važnoj pjesmi imamo tvorevinu čisto mitičnu: Miloš od noćne vile, od oblaka noćnog, umire, pa uskrsava. Miloševo pjevanje je pjesmi glavni motiv: a što to znači, raspravićemo u IX dijelu radnje tačku koja slijedi. Historijska osoba, Marko Kraljević, uzgred dolazi, te je podmetnut kasnije na

mjesto božjeg lika, kome vidnu narav naznačuje šarac "vidovit". Puštajući sve ovo na stranu, ovdje nam je pripaziti jedino to, da u večernje i noćno doba, pri spavanju, vila djeluje opasno, o zlu radi. Već je drugdje izloženo bilo,⁷ da je san, po eranskom i slavenskom nazoru, u prilog neprijaznim duhovima. U našem narodu i sada je strogo pravilo življenja: "Ne valja se pod zahod sunca spavati".⁸

⁷ **Dio III**, str. 7 (151).

⁸ Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 150.

Vile ustrijelile Miloša, kad mu spava drug Marko. Po pučkoj pjesmi, vile uložile i na Zmaj-Ognjenog Vuka,⁹ kad on zaspa. Igra kolo vila, koje na svaki način hoće, da se junaka nagledaju, pa njega žele uhvatiti i svezati. Nego, pusti Zmaj vatrom pali i sabljom siječe, te brani sebe. Onda Andesila, vila kolovogja,

"zlatnu kupu vina natočila,
zatrova ga travom svakojakom",¹

i kupu zatrovana vina izloži na putu. Ožednjeli Zmaj dotrči i pije, pa zaspi opojen. Kad on spava, eto Andesile, koja će mu odmah svezati ruke. Kod Zmaja tad

"kolo uhvatiše,
uhvatiše iz planine vile,
pak okreću kolo naokolo",

i

"Vukova lica nagledale se".²

⁹ Petranovića **pjes.**, knj. III, 53. Vidi **Dio VI**, str. 67 (195).

¹ V. 134—6.

² V. 229—31 i 240.

Brodarice vile, sanljive ili sanonosne, boraveći na jezeru, ne dadu junacima pjevati, obranjavaju ih, truju ih, vežu ih, varaju ih, jade im zadaju,³ dok ih rosne vile vidarice liječe biljem. To će reci: oblake noćne izmjenjuju jutrenji oblaci, nepogodu nevidnih mrkih oblaka odgoni pogoda vidnih oblaka bijelih. Osim izloženoga, još jedna pjesma, koja ne iznosi znamenitu kakvu zgodu o izvjesnom jnnaku, nagovješćuje to u opće, ali jasno.⁴ Biva sastanak vila kod zelena jezera, na Golubu planini, gdje su i dva čudnovata konja.

"Tu imade devet sestrenica,
i pred njima vila najstarija,
po imenu vila Jerisavlja,⁵
što okreće kolo naokolo".⁶

Vile

"ne dadu kroz planinu proći,
i nikakvu zapjevat' junaku".⁷

Nego, one zatim na se meću "pozlačena krila i okrilje".⁸ Vile prije obraniše i oteše očinji vid, a, da izlijeće, sad idu "uz rosnu planinu", te

"sabiraju travu svakojaku,
ponajviše smilja i bosilja".⁹

Tad se stvaraju divne vile. Za takvu vilu jednu veli su: "Ja kako je odviše lijepa!"¹⁰

³ Misli na te vile ženska kletva, u Vojvodini: "Vile te odnele!" (Vuk. **posl.**), a i dubrovačka poslovice, koja kaže, da je vila lukava i prevarna: "Viši od Turice, deblji od Čoroja, a od vile vuhveniji". Daničića **posl.**

⁴ Petranovića **pjes.**, knj II, 23.

⁵ Dovolje nagjosmo tri lična imena, pridjenuta vilama: Ravijojla, Andesila, Jerisavlja. Jesu li ta, imena nastala samovoljom pjevača, ili su od nekud uzeta, ja ne znam reći.

⁶ V. 29—32.

⁷ V. 35—6.

⁸ V. 185.

⁹ V. 291—3.

¹⁰ V. 325.

Časom nam se valja ustaviti na otimanju očinjeg vida. U pjesmama, ovom kaznom vile prečesto nagrguju junake: pa i ta nagrda, koliko se meni čini, dolazi od vila za to, što se one crnê u noći, dakle od vila noćnih. Crnoća kazne očituje se, kod vile brodarice, u stihovima, što ih naviše čusmo: "uzima brodarinu tešku:

od junaka dvije oči crne,
a od konja dvije noge crne".¹¹

¹¹ Na str. 189.

Osim otimanja očinjeg vida, spominje se, u pjesmama, još druga slična kazna od vila: one mogu da "zasjene crne oči" junaku.¹ Otete oči i zasjenjene oči znamenuju noćnu nepriliku. Drugdje u pjesmama, uz vile obnoć borave crni vuci i crni gavrani:

"Vuci viju a gavrani grču,
vile viču iz stećica stijena".²

¹ Ta nezgoda upropasti, n. p., Grčića Manojla, kad se on borio sa Starim Novakom (Vuk. **pjes.**, knj. III 6). Reče Novaku posestrima vila:

"Činiću se lijepa gjevojka,
saviću se Grku oko grla,
pa ću njemu oči zasjeniti,
ti pogubi slijepa junaka" (v. 315—8).

I zaista ga zaslijepi, te Novak udari Grčića Manojla, "udari ga megju oči čarne" (v. 338).

² Jukića **pjes.**, knj. I, 21, v. 127—8. Noćno je doba, tu u pjesmi.

Noćna crnoća u vile dokazuje se i obratno: u rosi jutrenjoj, vidarica vila vid povraća, koji ote mrka vila brodarica; što ova crninom izgrdi, ona hoće da vida bjelinom. I sami epitet: "vidarica" možda je u drevnoj jezičnoj svezi sa "viditi". Kadje božje vidilo, eno rusa i bijela vila vida sve živo. Po lijepom kazivanju jedne kajkavske priče, netom se ljudima i raznim životinjama "namažu oči zorinom rosom, namah progledaju", a za tu zorinu rosu znađu same vile.³ Nego vila, i pokraj noćnog crnjenja, ne odvađa se u dva bića mitična. Strogo uzevši, koja vila otimlje očinji vid, ona ga i daje.⁴

³ M. Kračmanov Valjavec, **Narodne prip.**, u Varaždinu 1858, pr. 9.

⁴ Tako, u priči kajkavskoj (Valjavec, **prip.**, 10), vile, koje iskopaše oči starcu, iste oči njemu povratitše.

S toga, u narodnim pjesmama vila nije, što je meni poznato, nikad "crna". S neruke je izraz: "crna vila", dočim je najobičniji a kao tipičan: "bijela vila".

Ipak, izvan pjesama, puk misli i govori o crnim vilama. Za sadašnje proste ljude ima vila crnih, kako ih ima bijelih. Ovakovo se mišljenje poteže osobito po južnim primorskim stranama naše zemlje. Dubrovačka postarija poslovice veli: "Vila bijela, vila crna, sve vila huda ter vila"¹.

¹ Daničića **posl.**

Između Cetine i Neretve, u vilovitom Primorju oko Makarske, u negdašnjoj Paganiji, pripovijeda se o crnim vilama, da su vazda opake i da ljude gone kamenjem. Od tih vila čisto razlikuju se bijele vile, koje su vazda dobre, ako se š njima ne ide uskos, ako im se čini na ruku. Blago čovjeku, koji u čem pomaže bijeloj vili! Kad je bijelim vilama put kroz gustu goru, zapletu im se duge kose zlatne, pa, ako se ko tu namjeri, te im to rasplete, a da ne iščupa kosi vlas, taj je čestit do vijeka. Čestito je i dijete, koje katkad vile odnose; hrane ga medom i drugim slačarijama, i kad odraste te je odušteno, ono je jako, pametno i sretno. Crnu vilu ne opisuju pobliže, a za bijelu kažu, da je u bijelu

svilenu odjeću obučena, i po svili niz pleći da joj trepte zlatne kose: ona je rumena kao jabuka, ovisoka, hitra hodom i letom. U sve i po sve je lijepa bijela vila, samo što ima magareće noge.¹

¹ Ovo je uzeto iz jednog rukopisa o makarskom Primorju. Rukopis sastavio g. prof. Miroslav Alačević, Makaranin, te ga blagohotno meni dade na uvid.

Ovo zadnje o nogama magarećim nama je mig, da primorsko predanje o vilama, ako i sačuvano na zemljištu najtrajnije poganštine, nije u svemu izvorno. Hristjanski nauk, što naravno od vila ljude odvraćaše, učini, te se neki nazori izoštriše, pa se davna vila u gdječemu natruni i nagrdi. Magareće noge, drugdje u narodu, konjske su ili kozje noge. Tako i strogi pojam o crnoj vili, od bijele odlučenoj, biti će jednako nov. Dakako, vila se kašto crni, to mi vidismo; al opet, u prvašnjem mitu neznaočačkom, sva je prilika, da nikakva vila nikad ne bijaše postojano crna i zlobna. Pripažamo ovdje uzgred, da u tradiciji primorskoj važna je crta ono, što se govori o vili rumenoj, kao jabuka. Sada se navadno piše, da je vila blijeda; no vilina bljedoća označuje, mislim, samo olujne i noćne oblake. Iz iste tradicije bilježimo i drugo. Čista je slika jutrenjih oblaka, privijenih gorskim visokim šumama, gdje se veli, da bijele vile idu gdjekad kroz gustu goru, pa im se zlatne kose u grane zappleću.

Poput crne i zlovarne vile u našem makarskom Primorju, unizili, nakazili i Bugari svoju vilu, koja se zove "samovila" u sjevernim, a "samodiva" u južnim stranama zemlje. Ta vila pošto ima rusu kosu, nije, pravo reći, crna, ali je crne ćudi: ljudima najviše o zlu radi, zasjenjuje ih, pije im crne oči. Ona to čini osobito seljaku, koji bi se u polju bavio u netežatne dane, o hristjanskim praznicima. Dojuriće zrakom, il će dojahati na jelenu, gujama naoružana: žuta joj je guja bič, a uzda zmija ljuta. Velikim junacima, poimence Kraljeviću Marku, vile su ipak vjerne posestrime.

Bugarske vile borave na planini i u vodama, to najviše ispod mostova, pa i u šumi i u moru. Najglasitija njihova igrališta stoje na vrhovima planinskim.² Vilama bugarskim, pod dojmom hristijanstva, istaknuto je nepovoljno lice, lice noćno. Pojavu noćnu njima pokazuje pijenje ljudskih očiju, pa i gujinje oružje.³ Nego su opet u dodiru s vidilom, pošto jašu na jelenima, iščekujući Sunce: jelen je, u arijskoj mitologiji sunčani simbol. Na tome stajaćem jelenu često jezde i naše vile. Najposlije, opazićemo i to, da su bugarske vile proročice, a nisu vrstane u različita jata, po naravi različitoj. Bile zlovarne, ili na mahove bile dobre, one, u biću svome, ostaju sebi jednake.

² Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, s. 104.

³ Vidi raspravu o Ognju, u *Dijelu VI*.

Naprijed rekosmo, da se riječ **vila** oslanja, po pučkom govoru, na glagol **viti**, pa da će to i biti najprilicnija etimologija ovome prepornom imenu. Neki pak opaziše, da od istog korena, od koga i vila, može biti riječ **vijor**.¹ Ovo potonje slaže se potpuno s vilinom naravju, te i s onim, što puk još o vili govori.

¹ Radetić, *Pregled knjiž.*, na str. 106.

Vila, kao oblak, najviše je znamenita upravo u svojoj prikazi olujnoj. Znamenitost joj je ova otuda, što od raznolikih oblaka stušteni olujni oblak neodoljivo na se pažnju priteže. U taj oblak naši djedovi sveg upirali oči, lijevao im on plahe dažde, il sipao grād i šiljao munjevne strijele iz svog crnog krila. Prostim ljudima veličanstvena bijaše epifanija vilâ iz zapaljenog neba, uz svu buku vijornu, uz udaranje groma i glasno pjevanje vjetrova. I kad ne bi, dosadanjim razlaganjem, utvrgjeno bilo, da vila, svojim prvim mitičnim postankom, u oblaku niče, ispao bi opet za to dokaz iz pučkog govora i mišljenja o vili u odnosu s olujnim pojavama. Ponegdje u narodu misli se, da vila olujni oblak tjera. U pričanju o djacima grabancijašima kaže se i to, da grabancijaši idu sa vilama, pa skupa "vode oblake u vrijeme grmljave, oluje i tuče".²

² Vuk. *rječ.*, pod **Vrzino kolo**.

Tako isto, u jednoj priči slavonskoj,³ ima vilâ vjetrenica i poledica, koje idu s vilovnjacima: "vile vjetrenice podignu vjetrinu i olujinu, poledice zamijese led", te "digne se strašna olujina", i "led

sune iz oblaka". Još na drugim mjestima pripovijeda se, kako vile znaju katkad urnebesni boj među sobom biti: od buke i vike grmi gora, a zemlja se trese.⁴ Vilenski olujni prizor pjeva i pjesma:

"Sletiše se vile posestrime,
nesta malo devedeset vila,
oko njega⁵ strahotu spraviše
iz nozdrva studen vetar piri,
iz očiju grad i kiša naide,
iz kopit' mu munje sijevaže,
iz ušiju gromovi pucaše,
a iz griva bumbul tica peva".⁶

³ Stojanovića **prip.**, 35.

⁴ Kukuljević, **Vile**, na str. 90.

⁵ Oko konja šarca Kraljevića Marka.

⁶ Ilića **obič.**; na str. 286

U narodnim pjesmama, gdje je god podulji govor o vilama, ove uvijek dolaze uz vjetrove. U početku pjesme: "Ženidba Sekule s vilom",¹ guslar pita:

"Udaraju vjetrovi u više planine?"²

pa, tobož niječnim odgovorom, kaže, da ne udaraju,

"već su vile kolo uhvatile,
u tom kolu dvanest gjevojaka,
megju njima starješina vila,
po imenu mlada Jerusavlja,
sve okreću kolo naokolo,
a pjevaju pjesme svakojake".³

Ovako hercegovačka pjesma; a srpska jedna pjesma baš označno veli: "Vetar duva, vila se odziva".⁴ Po tome Dalmatinci, na svojoj zemlji, gdje vjetrovi svakojako pjevaju, pire, ječe, uje, gdje silovita bura goni, u potresnoj igri vijora vigjaju vile i slušaju im glase. Kad burom zapjeni more, u morskome dimu eno vilâ, koje hitrom nogom stružu vodenu površinu; eno ih na obali, gdje divlje tance izvode i kletve izmeću. Primakne li se ko njima brodom, kad pri buri pjevaju, one će brod izvrnuti. Vila tako prijanja za buru, da ona, u čakavskoj primorskoj pjesmici, kaže: "Bura mi je zibarica bila".⁵

¹ Petranovića **pjes.**, knj. III, 38.

² V. 5—6.

³ V. 7—13.

⁴ U **Vili Beogr.**, g. 1867, br. -29, v. 91.

⁵ Mikuličićeva zbirka, str. 139. I u Bugarâ, u onih u našem Banatu, ima jedno praznovjerje, što je vrijedno da se ovdje pribilježi. Kad ljeti, po prašnoj ravnici, digne se pijavica, ljudi misle, da u tom silnom vjetru, i u oblačnoj prašini, zli duhovi, muški i ženski, kolo vode, pa kuku onome, ko unj upadne (G. Czirbusz, **Die südungarischen Bulgaren**, Wien und Teschen, 1884, s. 367), Ovoj utvari oblik je ponešto nov, al je važno to, što u vjetru igra kolo duhova. Takozvani "smučeni vjetrovi", kad se u njih upadne, opasni su i u Boci kotorskoj (Vrčević, **Niz prip.**, passim).

Iz sada navedenih primjera pjesničkog i prozaičnog govora čisto je razumjeti, kako to vile pjevaju. Vjetrom gonjeni oblaci daju od sebe glasa il romonita, il jaka, il prejaka; ono ti je uhvaćeno kolo vila i potiha milena, ili jasna glasovita pjesma njihova. "Vetar duva, vila se odziva" glasom, ili vikom, po jačini vjetra.⁶ Kad vila, u drugom stepenu razvitka, uobrazi se u savršenu sliku antropomorfičnu, stadoše ljudi nagagjati i gatati, kakvo ono može biti vilensko pjevanje, kakve vrste, u kakvu jeziku. Kažu neki, da su vilenske pjesme donekad slične poskočicama, ali da im se riječi nikako

od nikoga ne mogu razumjeti, već ako bi ko bio milinak vilâ.⁷ I u ovom skorašnjem pričanju, nerazgovijetna pjesma vilina opet nam odaje nejasnu pjesmu vjetra. Suviše kažu, da je ipak pjevanje vilâ tako milo i lijepo, da bi ga se čovjek rad naslušao za duge dane, i ko jedan put ču vilu gdje pjeva, toga da boli srce do vijeka za neiskazanom milotom divne pjesme. Često, vilenske pjesme i kola upravo su pomamna. Ili vile popadaju od umora, ili pusti dušu čovjek, u takovo kolo uhvaćen.¹

⁶ Već u Vedi oblaci pjevaju. Oličeni kao konji, ili krave, klikuju mladome Suncu.

⁷ Kukuljević, **Vile**, na str, 93.

¹ To osobito u pričama kajkavskim.

Otuda, što ona ide s vjetrom, može biti, da vila i prorokuje. U vjetrnom glasu, u mukloj pjesmi vjetra, Arijci čuše glas božji, koji objavljuje stvari ljudima nepoznate. Indima vedične dobi proročka riječ, **vâc**, vije se s vjetrom²; proročku **vox** Latini slušaju u planinskim samoćama³; Heleni, kod glasovitog Zeusova proročišta u Dodoni, razabiraju proročke glasove iz vjetra, što šušti kroz lišće hrastove posvećene šume. A vili latinskoj ime **fata** znači koliko i proročica.⁴ Srpske vile klikuju s visokih planina, dozivlju junake i njima proriču, šta ih čeka. Da je srpsko prorokovanje bilo u nekom odnosu s vijornim, s meteornim bogovima, to valjda iz daleka kazuje glasovito proroštvo o propasti srpskog carstva:

"Poletio soko tica siva
od Svetinje od Jerusalima,
i on nosi ticu lastavicu.
To ne bio soko tica siva,
veće bio svetitelj Ilija;
on ne nosi tice lastavice,
veće knjigu od Bogorodice,
odnese je caru na Kosovo,
spušta knjigu caru na koleno,
sama knjiga caru besedila:

Care Lazo, čestito koleno!
Kome ćeš se privoleti carstvu?
Ili voliš carstvu nebeskome,
ili voliš carstvu zemaljskome?
Ako voliš carstvu zemaljskome,
sva će turska izginuti vojska;
ako l' voliš carstvu nebeskome,
sva će tvoja izginuti vojska,
ti ćeš, kneže, š njome poginuti".⁵

² Rign, X, 125.

³ Livii I. I, c. 31: "..... nuntiatum regibus patribusque est in monte Albano lapidibus pluvisse. Quod cum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium in conspectu haud aliter, quam eum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri eecidere caelo lapides. Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, ut patrio ritu sacra Albani facerent . . . Romanis quoque ab eodem prodigio novendiale sacrum publice susceptum est, . . . voce caelesti ex Albano monte missa".

⁴ Od "fari". Latinsko pučko vjerovanje imalo je uvijek ženske vile, **fatae**, i muške neke vilenike, **fati**, uprkos tome, što izobraženiji ljudi voljahu kazati: **fatum**, u srednjem rodu. Postojana pučka vjera u **fatae** utvrgjena je svjedočanstvom latinskih natpisa. Davne **fatae** latinskog vremena oživiše poslije sasvim svježje kao talijanske **fate**.

⁵ Vuk. **pjes.**, knj. II, 46, v. 1—26.

Kobni knjigonoša Ilija, brz kao lastavica,¹ prije neg prorok Ilija, biti će ovdje gromovni bog. Ako je to tako, proroštvo biva uz pojavu olujnu.

Red je, da proročica vila bude istinita vila. Istinu čuva vila, kao što razgoni laž i prevaru. Čovjeku vileniku ona daruje bilje, da ga niko ne može prevariti.² A ima i nekakva trava, što je zovu "vilino sito", pa je u njoj jaka moć protiv neistine. Ko je uza se nosi, tome neprijatelji ne mogu da naude laganjem i opadanjem.³ I u ovom poslu istinitosti rekao bih, da je pronaći kao neku pojavu ognjevit, ili munjevnu. Za čovjeka od istine naš jezik kaže, da je ono čovjek "iskren". U prvom snovanju pučkog jezika, zar se iskra istinitosti najprije uždi na čistoj vatri Gromovnika i vile olujne. Prodirući svaku istinu, razbijajući svaku prevaru, odgaljujući tajne i proroštva, vila, naravno, zna sve. U svašto je ona upućena, po misli štokavaca; a upravo je sveznala, po kajkavskom kazivanju. U jednoj priči, ulovljena je riba iz dubine mora, a iz ribe izvagjena vilenska škatulja, u kojoj su "svakojake znanosti".⁴

¹ Isporedi ognjenog vijornog konja Lastavicu, koji razbija Prizren, u pjesmi: "Zmija mladoženja" (Vuk. **pjes.**, knj. II, 12).

² Vuk. **rječ.**, pod **Vilenik**.

³ Id., pod **Vilino sito**. Ima i drugih vilenskih bilina, kao n. p.:

"vilina kosa" (*cuscuta europaea*, Vuk. **rječ.**), "vilin luk" (*hyacinthus comosus*, **id.**); no nije mi poznato, da li se što o njima pripovijeda, a vrijedilo bi to doznati. Mnogo bilje, sa cvijetom žutim i plavim, naši istočni susjedi Bugari takogjer pridaju vilama (Jireček, **Gesch. der Bulgaren**, s. 104).

⁴ Valjavec. **prip.**, 3.

Na olujni munjevni oblak odnosi se, skoro bez sumnje, i glasovito vilino strijeljanje. Vila ne samo što ustrijeli Miloša, nego, tako reći, nebrojeno puta u pjesmama, strijelja svoje protivnike, a i junake posve nedužne. Vila gagja u srce junačko, u ruku, u nogu, pa čovjek uvijek umire. Ta je strijela ili "bijela", ili "zlatna", kakokad; a vila je ponajčešće "nosi u rukama", i ponajrjegje je odapinje iz luka sa tetive. Zlatne vilenske strijele mogle bi biti zlatne zrake, što se iz oblaka istresaju, kad sunce, pri svome ishodu i zahodu, na oblake koso udara; ali tumačenje ovo ne čini se prilično. Vilina strijela smrtonosna je, dok popriječni sunčani trakovi iz oblaka nisu nizašto takovi. Strijelu u vile mi ćemo ragje uzeti kao jednu te istu sa strijelom, što ju nagjosmo u Gromovnika.⁵ I ovdje i ondje to pripada olujnoj pojavi: ondje olujnome bogu groma, ovdje olujnome duhu oblaka. Za ovako shvaćanje, osim pomenute neuklonive pogibije od strijele viline, stoje i ovi stihovi iz epske pjesme gdje vila vojvodi Janku zatire svu vojsku: ona

"se diže nebu pod oblake,
te strijelja od boja junake
posred pasa u junačko srce;
dok mu triput oblećela vojsku,
popadoše po polju junaci,
kao da ih gromovi pobiše".¹

Eto, vilina strijela onako ubija, kao i grom.

⁵ **Dio VI**, str. 142—3 (14—5).

¹ Smičiklas, **Poviest Hrvats.**, na str. 121.

Ima još i drugih tragova u pučkoj tradiciji, koji nas vode k zaključaju, da je vila pomišljena u nerazrješnoj vezi s gromom i munjom, u oblaku olujnom. Hrast je posvećen bogu Gromovniku²; pa baš najviše pod starim kojim hrastom pokazuju se vile onda, kad ih ljudi gdje spaze u šumi, ili u polju. Pod hrastom pjeva vila na osami, ili je tu viditi njih po dvije po tri, pa ko se blizu namjeri, gledajući ih i slušajući ih, čudom se čudi.³ Osobito Slavoncima, kad pod hrastom nesto blisne, stvoriće se tu iznenada vila^{3a}.

² **Dio VI**, str. 131 (3).

³ Kukuljević, **Vile**, na str. 94.

^{3a} Ilića **obič.**, na str. 281.

A pravo se čudo dogodi jednome mladiću, u Slavoniji, koji je ranim jutrom išao s govedima u polje. Prolazeći mimo hrastovu šumu, obazre se i ugleda jedno lijepo žensko sa sviralom u ruci. To bijaše vila, koja mu se nasmije, pozivljući ga k sebi, pa, kad se on neća, pomaže mu tjerati goveda, i kudgod on, tamo i ona. I do kuće ga prati, te radi, jede, pije, noći š njim: stajala mu vrh glave, njega gledala i čuvala. Najposlije, molitvom svećenika protjeraše vilu,⁴ valjda opet k igralištu njezinom, u hrastova šumu. O vilinu hrastu pričaju i kajkavci. Kad se trećemu sinu nekoga oca prikaza vila pomoćnica, ona mu reče: "Hodi sa mnom k šupljemu hrastu".⁵ Vrže se ovako vila, u svakom kraju naroda, oko hrasta gromovnog. Jedni pak kažu i to, da vilama gdješto oči sijevaju kao munja.

⁴ Id., na str. 101.

⁵ Valjavec, **prip.**, 10. Vidi takogjer **prip.**, 21, 23 i 25 iste zbirke.

I što se tiče bolesti, pogdjekoje praznovjerje pučko potsjeća nas na istu munjevnu vilu. U Srbiji, u Starome Vlahu, grozničave baju od ognjice na ovi način. Ispeku glavicu bijela luka, koju uzevši bolesnik, izagje pred kuću pri zahodu sunca, te gleda, ne bi li gdje vidio vatru. Kad ma koju vatru opazi, onamo se okrene i rekne riječi: "Onde vatra gori, onde vila sina ženi i zove mene na svadbu, ja ne moga da idem, nego šaljem groznicu i lukovu glavicu".⁶ Ognjica šalje se k ognju vilinu, što drugo ne može biti, do oganj ili munja u crnom oblaku. Još je jedna bolest, koja od vile polazi. Kad ko pomahnita, reče se zanj: "povilio je". S druge strane, za mahnita čovjeka govori se, da je on "munjen",¹ koje opet pokazuje jednu sponu megju vilom i munjom. Ta je spona pak skovana odavna, skovana još prije, nego se Slaveni odijeliše od Italo-Helenâ. U grčkom jeziku $\nu\mu\phi\iota\omega$, što je od $\sigma\upsilon\mu\phi\eta$ -vila, znači taman: poviliti, dočim $\epsilon\mu\beta\rho\nu\tau\eta\tau\omicron\varsigma$ nosi: munjen, mahnit, to od $\beta\rho\nu\tau\eta$, grom. I Latini za zapanjena, te i mahnita čovjeka, vele, da je "attonitus", s jasnim odnosom na "tonitrus", grom.

⁶ Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 142.

¹ Vukov rječnik riječ ne bilježi, al je ima u narodu, što ja znam, osobito u južnim krajevima. Čuti je i samostavnik "munjenik", barem u vokativu: "Hajde, munjeniče jedan!"

Neki i sada cijene, da mahnitost od genijalnosti rastavlja linija, tanka kao oštrice u noža. Ovo vjerovanje bijaše općenito u starom vijeku, kod skoro svih naroda, arijskih i nearijskih. Po isti način, kod Srbâ i Hrvatâ, polazaše od vila, kako mahnitost, tako i premudrost. "Vilovnjak", u našem jeziku, hoće reći bijesan čovjek kao da su vile u njemu,² a "vilenik" opet čovjek pameti takove, da ga nije moći prevariti.³ Za vilenika ima i mala priča. To je neko, koga vila ustrijeli, pa izvida, zavivši mu rane skutom svojim; po tom je vila njemu posestrima, te mu daruje bilje, kako bi mu žena ragjala dobre junake i lijepe ćeri; od istog bilja opamećen je, da ga ne može niko prevariti.⁴ Drugi pak misle, da take vilenike ragjaju same vile, te ih ženama podmeću. Rogjeni od vila u svemu su jednaki s ostalim ljudima, samo što ih odlikuje izvanredna pamet.⁵ Koliko su vilovnjaei i vilenici duboko zasječeni puku u svijest, pokazuje mnoštvo adjektiva, gotovo istoznačnih: vilovan, vilovski, vilovit, vileni, koji se pridaju takome čovjeku, pa i konju.

² Vuk. **rječ.**

³ Id.

⁴ Id., pod **Vilenik**.

⁵ Kukuljevića **Vile**, na str. 91.

Olujni oblak prolama se i kišu lijeva, a po tome je u redu, što mi gdjekad uz kišu nalazimo vilu. Stara ženska pjesma pjeva:

"Kiša pade, medna rosa u polju,
zabrinu se mlada moma u dvoru:
pokisnuće moje drago u polju";⁶

nego, vila

"raspela je svilen čador u polju";⁷

pa momi štiti dragoga. Neka je prilika misliti, da i mlijeko vilensko, što se katkad u pjesmama spominje, nije što drugo, već blaga kiša, koja sipi iz oblaka groznih. Mlijekom od vila doje se krasni janjci: "Kad ga mojim zadojim mlijekom — biće janje krasno i lijepo, i nosiće runo sviloruno".¹ Arijcima oblaci se prizirali i kao janjci. Takim daždevnim vilama ja bih pripisao i ono, što se priča u Slavoniji, da onuda rastu gljive, gdje su vile jednom igrale. Kako je poznato, rastu gljive naglo iza naglih kišnih voda. Na vilenska igrališta s gljivama ne daj bog, dodaju u Slavoniji, da čovječja noga stupi! tome čeljadetu vile bi odmah zla učinile.² Sadañji ovi strah valjda poteče od davnog pojma vijornih vila. Vilina gljiva u narodu zove se "vilovnjača", pa i izvan Slavonije drži se, da ona raste "na vilinu kolu".³

⁶ Vuk. **pjes.**, knj. I, v. 1—3.

⁷ V. 11.

¹ Petranovića **pjes**, knj. III, 25, v. 63—5. Po pričanju, valjda novijem, doje se jednako krasna i junačna djeca. Neki vele, da i Marko Kraljević zadobi vilinim mlijekom svoju jačinu.

² Kukuljević, **Vile**, na str. 100—1.

³ Vuk. rječ., pod **Vilovnjača**.

Nego, vijoru koji čisti zrak, i oblačnim vodama koje ispiraju sa zemlje mrlju, od vajkada ljudi pridadoše ponajviše moć blagotvornu i liječiteljnu. Vile, u narodnim pjesmama, znadu i kažu "bilje ljekovito", i zbog toga nazvane su "biljarice". Mi primjetismo već,⁴ da ljekovito bilje one traže po "rosnim planinama". U čistini jutrenjoj, kao što i u čistini iza ljetne omare i vijornog pljuska, pomalja se, donoseći mirisavo zdravo bilje, svježna neoskvrnjena vila.

⁴ Gore, na str. 192.

To rosno vilino bilje starinsko je, ako se ne varam, koliko i arijski rod. Veda veli, da "je u vodi ambrozija i lijek", da "je u vodi svaki lijek složen".⁵ Ta je voda pak nebesna voda, iz oblaka voda.⁶ Sebi za lijek vruće je vapije vedični molilac, koji kaže: "O vode, ispunjajte lijek, mome tijelu obranu, kako bih ja još dugo gledao sunce!"⁷ I bogovi, na tima vodama, "piju sebi snagu".⁸ Pri bogoštovnom činu, vedični sveštenik "bistri" te vode, mećući u njih "bilje",⁹ pa onda im se ljudi mole ovako: "Vi, bogate vode, imate dobro sebi vlastito, vi udjeljujete besmrtnost i svježnu snagu, u vašoj je ruci dar mnogobrojne djece".¹⁰ Čudotvorne vode vijorne su, jer im Gromovnik Indra otvara put.

⁵ Rigv. I, 23, v. 19 i 20.

⁶ X, 9.

⁷ I, 23, v. 21.

⁸ VII, 49, v. 4.

⁹ X, 30, v. R.

¹⁰ Id., v. 12. Ovo je vrlo nalično našem kazivanju, da vila vileniku daruje bilje, kako bi mu žena ragjala dobre junake i lijepe ćeri (vidi ovdje gore, na s. 200).

Uz vode donose i vjetrovi, duhajući, ljudima zdravlje i lijek.¹ A vode smatraju Indi kao prave boginje, pod njihovim prostim imenom: **apas**, vode, ili pod sastavljenim imenom: **ap-saras**, one koje na vodama idu.² Što ide na vodama, jest duh voda, jeste oblak vijorni. To su olujne gospoje voda, koje s muževima Gandharvama, kaže Rig-Veda, buče gore u oblaku.³ Mišljahu pak Arijski, u pravijeku svome, da ovakova božanska bića puštaju, iz vrčeva ili drugih posuda, dažd na zemlju. Isporedi i našu poslovicu: "Lije kiša, kao iz kabla" (Vuk., **posl.**), koja, do istine, može biti samo besjedna slika, ali može i imati odnosa na tu mitičnu prikazu. Apsare mogu biti neprijazne, al su blage najviše. U Vedi novijoj, u Yajur-Vedi, te vodene i oblačne boginje nazivaju se "čuvarice amrite" (ambrozije besmrtno), ili "Some".⁴ U indijskom bogoštovju, gotovi se ritualna "soma" iz biljke **asclepias acida**, te ono: "čuvarice some" nosi, od prilike, koliko i "čuvarice bilja", ili "biljarice".⁵

¹ Ovo je vrlo istaknuto u himni Rigv. X, 137.

² Za riječ **apsaras**, uz ovu etimologiju sanskritolozi imaju još dvije, al ne samo u mitologičnom već i u jezičnom pogledu prva mi se čini najbolja.

³ Rigv., X, II, v. 2.

⁴ Kuhn, **Herabk. des Feuers**, s. 136.

⁵ I samo "bilje", bez ikakova odnosa na somu, više puta u Rig-Vedi pomišljeno je kao božansko nešto, te se u molitvama prizivlje.

Sa svega toga, eto mi primičemo naše "biljarice vile" najstarijim nazorima arijskoga roda; ovo tim više, što se zar i u našoj predaji do vila spominje besmrtna ambrozija. Barem jedan od starih naših pisaca, Marin Držić, kaže, valjda crpajući sa izvora pučkog, da vile, u noći pred Ivanj dan, plešu nad vodom, pa ko pod njihovu moć potpadne, taj da se može pomladiti, obnoviti, kao i zmija, koja svlak svoj pomeće.⁶

⁶ Jagićev navod, Archiv, V, s. 92.

Neka se niko ne čudi ovome sačuvanom arijskom pojmu o vili biljarici, koja ponavlja mladost. Ima i drugih održanih nazora, za koje je još teže vjerovati da su davni, a opet, kad se ponešto objasne

komparacijom, bez napora ulaze u zajedničku blagajnu arijskih misli. Na primjer, naš narod govori, da vile imaju, kakokad, konjska kopita, ili kozje noge. To se, na prvi pogled, čini kao posve nova nagrada, potaknuta od hristjanske mrzosti na vile. Šta više, pronosi se i priča, kojom bi se ovakovo shvaćanje moglo opravdati. Vile bijahu, gdje koji kazuju, djevojke gizdom ponosite. Što su se svagda gizdale, prokle ih Bog, i pretvori im noge u konjska kopita. Onda od stida one pobjegoše u guste dubrave, pa se tu do današnjega dana kriju, i ne će da se pokažu u kolu ostalih djevojaka.

Od prvašnje ljepote Bog im ipak ostavi mladost, i one ragijaju djevojke, da megju ljude izigju mjesto njih. Konjska kopita, ili kozje noge, vile sad prikrivaju svojom bijelom dugačkom haljinom.¹ Uprkos priči, nama je reći da nipošto hristjanska vjera ne nakazi vile od ruga im pridavši kopita konjska. Ova kopita njima pripadaiu od starine. Mitolog Kuhn svojim iztraživanjem dokazao je da postoji, izmegju najstarijih privigjenja arijskih, takogjer i ono o oblaku, oličenu kao konj jureći.² Od toga konjskog lika k našoj oblačnoj vili prigjoše i ostadoše konjska kopita. S istog mitičnog dojma još narod misli i to, da vila rado jaše na konju, kako rado jaše i na jelenu. U Slavoniji misle, da se vilin konj najbolje pozna po zamršenoj grivi: griva mu je spletena tako, da je sama vila razriješiti može^{2a}. A u mnogoj priči kajkavskoj, vila se sama pretvara najradije u konja, za kojeg se veli, da je "konj od vile".³ Otle, po svoj prilici, dolazi i mišljenje štokavsko, da uz čovjeka može i konj biti vilovit, te i prečesto pominjanje "vilovnog konja", u pjesmama.⁴ Što se pak tiče kozjih noga u vile, to se objašnjava posve dovoljno samim srpskim i hrvatskim mitom olujnim. Kod gromovnog boga mi nagjosmo "jarca živoderca", koga protumačismo kao mitičnu sliku bijesne igre medju munjom i gromom u oblaku.⁵

Po tome, kozje noge u vile čisto prikazuju silu istu munjevnu i gromovnu kadno oluja crnim oblakom mota. Slijedi iz ovoga, da vila, čak od prvog svog postanka, primi kozje noge olujne. Hitronoga koza nebesna prepusti jedan dio od vlastitog obličja hitronogoj vili. Potonji su dodatak same magareće noge, što ih u vila spaziše, u primorju makarskom, potomci neretvanskih pogana, ti najzadnji pa i najrevniji pokrštenici.

Spletena i zamršena griva u vilina konja, što čas prije spomenusmo, pa i to, što se vila obično pomišlja kao stvor svojevoljan jogunast, obijesan, i jedno i drugo takogje pokazuje na olujni oblak.

¹ Kukuljević, **Vile**, na str. 90.

² **Herabk. des Feuers**, s. 118 — **Zeitschrift für vergl. Sprachforschung**, I, 451 ff.

^{2a} Ilića **obič.**, na str. 281.

³ Valjavec, **prip.**, 2.

⁴ U Baranji, neki lepir, što se drugdje zove "konjic", prolazi pod imenom: "vilenski konj" (Vuk. **rječ.**).

⁵ **Dio VI**, str. 19—21 (147—9).

Možda još jedno u vila, što se čini da je sasvim površno i kao nakit pjesnički, uzlazi do visokih vremena zajednice arijske. Ima u Rig-Vedi jedna čitava knjiga to IX, namijenjena bogu Soma, to jest, piću i bilju božanskom, koje ljudi ritualno miješaju na zemlji, a miješa se, nebesnim načinom, gore u oblaku olujnom. Taj bog Soma, to piće i bilje, nošeno je, po riječima pomenute vedične knjige, od tice orla. S druge strane, u mitologiji Italo-Helenâ, orao je poznata tica olujna, pridijeljena Gromovniku Zeusu ili Jupiteru. Orla mi nalazimo i kod naše vijorne vile. Postojanošću takom, koja ne da misliti, da je to puki slučaj, u našim pjesmama mi vigjamo orle do vila:

"Nad Laušem posestrime vile,
vijaju se nebu pod oblake,
zlatne str'jele nose u rukama,
te gagjai'u orla pod oblakom"¹

"Kad se svanu, pa ogranu sunce,
vuci viju, gavranovi grču,
svikuju se vile iz pećina,
vijaju se orli mrcinjaši".²

¹ Petranovića **pjes.**, knj. II, 26, v. 556—9.

² Jukića **pjes.**, knj. I, 21, v. 162—5.

A, govorom još više mitičnim, u jednoj ženskoj pjesmi iz Risna kaže se:

"Pocmilio sitan bosioče:
Tiha roso, što ne padaš na me?"

Padala sam za dva jutra na te;
ovo sam se bila zabavila,

gledajući čuda velikoga,
gje se vila s orlom zavadila
oko one zelene planine.
Veli vila: Planina je moja.
Orle veli: Nije, nego moja.
Vila orlu krila salomila.
Ljuto cmile tići orlovići,
cmile ljuto, jest im za nevolju.

Ćešila ih tica lastavica:
Ne cmilite, tići orlovići!
Povešću vas u zemlju Indiju,
gje štir konju raste do koljena,
gjetelina trava do ramena,
otkle nikad ne zalazi sunce.
Po tome se tići učešiše".³

³ Vuk. **pjes.**, knj. I, 665.

Što neki nazori i neke utvare o vilama, iz vremena veoma davnih, ostaviše u narodu našem stalna traga, nije nikakovo čudo. Dapače, djelomično sudaranje megju pomislama našim i starim arijskim neizbježno je, netom se uzme, da je mitologija srpska, u pogledu vila, starija od grčke. Mi smo narod u historiji mnogo noviji od grčkoga, no od njega drevniji u gdjekojem praznovjerju, što nam iz negdašnje religije isteče. U nerijetkim utvarama, sačuvanim čak iz prvašnjih doba arijskih, biva sa Srbima i Hrvatima ono, što i s ljudima uz kameno oružje, u prehistoričnoj arheologiji. Upotreba kamenog oružja označuje prve stanovnike europske, to u zaglušnoj davnini, prije svakog spomena povjesnog; pa eto i sada u svijetu, nakon toliko minulih vjekova, ima tog oružja kod ljudi, koji u napretku zaostadoše. Spram helenskih okretnijih, zape razvoj našim stalnijim vilama. Zadosta daleko od naše odvoji vila helenska, ali ujedno odmaknu ona i sa davnog sjedišta arijskoga. Mjereći vilu helensku i srpsku o vedičnu apсарu, mi možemo još bolje procijeniti svu izvornost našega mita o vilama.

Grčke νυμφαι bez sumnje su srpske i hrvatske vile, u suštini.⁴ Nose one na sebi glavna obilježja naših vila. Ninfа je po svom obličju djevojka, ili mlada žena, divne ljepote. Ima dugu raspuštenu kosu, al je redi i krasl proljetnim cvijećem i vijencem: zato je nazvana καλλιπλοκαμος, ιοπλοκαμος, καλλιστεφανος, ευστεφανος.¹ Svaka je ninfа laganosti take, kao da ona visi u ajeru: ninfе hrle u lov, a po mjesečini strijeljaju s djevičanskom Artemidom. Nego, najvole izvoditi noćne ritmične tance i pjevati zamamnih pjesama; na muzikalnu zabavu tjera ih neodoljivo nagnuće; igralište im je mekana i cvjetna rudina u tihanoj samoći. Plešu i pjevaju najviše s večera, do romonitih obala potočnih i riječnih, a i kupaju se rado. Baš čudno predu i tkaju. K svojem kolu i k svojim igrama one kadikad pripuste i ljude, ali ljudi ne smiju ih nadigrati. Više puta hrane i goje božansku djecu njima povjerenu. Ljudima su ninfе prijazne; nad njihovim udesom lebde vjerne čuvarice kao naše vile posestrime; one će paziti naosob lijepe mladiće i glasite junake.

⁴ Tom grčkom riječju, već u VI vijeku, Prokopije prozva slavenske vile, pa možemo reći, da je od najstarijeg vremena sravnjenje učinjeno.

¹ Preller, **Griech. Myth.**, I. B., s. 599

Može ninfа da se i zaljubi, a tada teško onome, ko njoj vjeru prekrši: ljubovnica ninfа otela, radi nevjere, krasnome Dafisu očinji vid.² Od ninfā povile pobjesne gdjekoji; to su νυμφοληπτοι, uzeti od ninfā; bjesnoća ova, s kojom uporedo ide i dar proroštva, najviše dolazi, ako ko nabasa na ninfu izvor, pa njega iz izvora ninfina slika presjeni. Nego, ninfе takogjer vidaju. Kao vidarice, zovu se ιατροι νυμφαι: a to su samo ναιαδες, to jest one ninfе, koje borave do voda.³ Osim najadā, vodenih ninfа imaju ορειαδες, ninfе planinkinje, pa δρυαδες, ili αμαδρυαδες, ninfе šumske.⁴ Nalaziti je ninfā i u pećinama, i nose ime: αντρυαδες.

² Id., s. 594.

³ Za riječ ναιαδες uporedi glagole: ναιω, punu, groznu biti, i ναιω, teći.

⁴ Iz prva valjda hrastove, pošto δρυς poglavito znači hrast. Znamenit je hrast kod naših vila, kako to vidismo. Dragi naziv za grčke šumske ninfе jest ναιαται.

Od pećina svojih, i od planina svojih, ninfе su nerijetko posebno naznačivane: ima, n. pr., ninfа Kiteronskih, Idejkinja, kao što ima, u nas, vila Viterkinja, Velebitskih. Orejadama najmiliji su visoki

planinski vrhovi. Kad ko hoće da časti ninfe, najjudesnije će biti, ako on ide do mjesta, gdje koja stanuje, pa žrtvu joj tu prinese. Žrtvuje se koješta: mlijeka ulja, janjaca, ali je ninfama najpreči dar: koza. Ninfe jesu, i nisu, besmrtnne boginje. One dugo, predugo žive, no mogu i umrijeti, osobito hamadrijade, koje su s drvetom kao srašćene: vene drvo, vene i ninfa. Ipak najjade, djevojke Zeusove, vječno traju.

U nijednoj podubljoj crti, ovakova helenska ninfa ne razdvaja se od vile naše. To su dvije prilike, izvedene po istom izvornom tipu ¹ Ninfa i vila jedne su čudi, jednako rade, u jednakim mjestima nastavaju. Pa šta više? Riječ νύμφη, ma da i ne znači, u običnom grčkom govoru, ništo drugo do mlada djevojka, ta riječ, isporegjena s latinskom **nubes**, iznosi nam **oblak**² u kome naša vila niče i običe. Ali upravo riječ νύμφη, kojoj se sasvim zatomi prvi smisao oblačni, pokazuje, da Grci napustiše starodrevni nazor arijski, te ninfu svoju s meteorne visine, sa olujnog oblaka, pritegoše dolje k zemlji. Dok vedična apsara juri nad samim nebesnim vodama, a srpska i hrvatska vila često tjera visoke oblake, ne uzvija se helenska ninfa dalje od planinskih vrhova. Pak i onda, kad zbijaču oblaka Zeusu, jednom u Iliadi, idu ninfe na sijelo, one onamo dolaze iz "lijepih lugova, i iz rijeka sa izvorâ, i sa livada travnih."³ U pogledu vilâ, kod Grka nastupi mijena sa zamašnim razvitkom, dočim mi eto ostadosmo vjerniji čuvari davne tradicije arijske.

¹ Dašto, dvije prilike od ponešto različite vrijednosti estetične. Tako, n.p., dočim naša vila ima kozje noge, ninfa grčka, oprostivši se te nagrde, kozu prima na žrtvu.

² Bréal, **Mythol. et Linguist.**, p. 107.

³ XX, v. 8—9.

Kažem samo: vjerniji, jer i u nas vila, makar i prečesto boravila u oblaku sigje na zemlju. Naša je vila još uvijek sebi svijesna svog oblačnog postanka, jer je uvijek do vode, bilo to rosa, kiša, izvor, vir, jezero; ali ju je opet naći posvuda, na kitnoj zemlji, kao što i grčku ninfu. Ona više nije nešto rudimentalno, kako indijska apsara, koja se sporo i jedva izvija iz muteža prirodnog. Vila je već potpuno uobličena, a i umjetnički sazdana, premda to u manjoj mjeri, nego li ninfa: da ninfu dostigne, ne treba joj toliko ispravnost grčkog nacrtâ, koliko joj trebaju različiti toni južnog bojadisanja. No, i pored manjeg bogastva njene kolorature, naša vila isteče iz pjesničkog tankog osjećaja. Vila je zlatokosa i lakokrila; u cvatu djevojačke mladosti, ona miriše bosikom i smiljem; pjeva s vjetrom tajnovite, omamne pjesme; brzom, rek bih vjetrom, nogom struže uz rosno bilje livadâ, po jutrenjoj čistini. Niti ljepoti mlade i krasne vile mnogo smeta kozja noga, ili kopito konjsko, pošto ona to prikriva svijetlom bjelinom svoje odjeće, pa je i pomišljena, nešto docnije dakako, i bez te rugobe. Iz svega ovoga je viditi, da je estetični obris vilenskog lika malne dotjeran, u nas Srba i Hrvata. Kao što i koje drugo lice božansko, tako i naša vila pripada u mitične tvorevine indo-europske drugoga stupnja. Ona stoji u sredini, izmegju nerazvijene apsare i svakovrsno razvijene, na svaku ruku okrenute ninfe.

Čas prije čusmo, da Grci ninfama, u njihovoj zabiti, prinošahu žrtve. I u nas vile bijahu boginje, koje trebaše darima umilostiviti. U pogdjekojem našem kraju još svejednako prilažu darova vilama. U dokinutoj hrvatskoj Granici, i dolje po hrvatskom Primorju, djevojke idu sa cvijećem, s poljskim plodom, s trakovima svilenim, u samotne kamenjake k vili, pak njoj to sve prikazuju, govoreći potiho: "Uzmi, vilo, što je tebi milo!"¹ Istoga je bogoštovja trag i onaj pozdrav, kog Budvani, kako navije rekosmo³, još u početku ovog vijeka upravljahu k vilama, došavši cvijećem na brdo, na "vilino gumno". Glasio bogoštovni pozdrav:

"Dobro jutro, b'jele vile!
I nama ga dajte."

Budvanske vile dijelile sreću, na uzdarje pobožnim mladićima, cvijećem okićenim, te svakome klikovahu:

"Tvoja se sreća rodila,
sunčanom ždrakom povila,
mjesecom sjajnim gojila,
zvjezdama sjajnim rosila."

Sreća je od svih svijetlih bogova, pa jeste i od vila, jer su svijetle boginje. Ko vilu pozdravlja, ko nju sestri, ko njoj čini makar što milo, za njim sreća ide ustopice, po misli pučkoj. Najlugji je ko vidi vilu, a ne odaje joj čast i štovanje. Tako čeljade ljudi kore, govoreći mu: "Sreća te tražila, a ti je lud nisi umio naći!"³ Nego je najveći vilin dar cvatnja djevojačka. Kad sretnoj momi bijeli vrat krasi biser i glavu zlatno perje, to je bijela vila, što momu pogladi i naresi joj divnu mladost.⁴

¹ Kukuljević, **Vile**, na str. 97.

² Na str. 185.

³ Kukuljević, **Vile**, na str. 97.

⁴ Vidi gore, na str. 186.

Vile, puna usta! Neki naši ljudi s krasnim i dobrim vilama zaniželi se čak i do toga, da nam rišu kao zlatno doba ono, u koje su vile bogovale. Ivan Kukuljević čuo od kajkavskih staraca pričati, kako u svemu napredovaše to vilensko vrijeme, pa, vajme! sve bilo i bitisalo. U vrijeme ono ljudi bijahu dobri, a vile njima pomagale polja žeti, travu kositi, korov plijeviti, marvu hraniti, kuće graditi. Grka čemera ne bilo, jer ga odasvud trijebile blage vile. Srce sviju onda bilo jedno, jedna volja, jedan običaj, jedan zakon. Ali, kad se ljudi vilama iznevjeriše; kad pastiri zabaciše svirale i tambure, te pjesma umuknu; kad čak i puška poče pucati i narodi se goniše: od onda nestade vila, i s hrvatskog polja one izmakoše nekud u tugju zemlju. Ako se vila još koja udesi, eno najviše samotno sjedi na goloj stijeni, te pjesmom nariče.¹ Zlatno doba, što je bilo pa nije, opsjeda pamet arijsku i nearijsku. Ova naša verzija to vrijeme daje u državu božanskim vilama. U ostalome je reći, da je priča, u motivaciji, očevidno postanja novijeg.

¹ **Vile**, na str. 100.

Istraživana je vila jutrenja i dnevna, koja prijazno i pogodno djeluje za sunčanog vidila. Onda proučismo vilu večernju i noćnu, koja od zapada do ishoda sunca nepogodno radi, pa i vilu olujnu, koja je svakojaka, prema raznim pojavama vijora. Ali o vili planinkinji, i ako je spomenusmo nije još bilo riječi raspravne. Sad je zгода, da se i na takvu vila obazremo.

Naša vila planinkinja privučena je k zemlji, kao i grčka *ορειας* kojoj značenjem riječi potpuno odgovara, pa je, spram vile u oblaku, poznija tvorevina mitična. Nego se našim djedovima ukazala vila tu već od starijih doba. Pošto je u suštini jedna s grčkom orejadom, ona je starija od odvoja Leto-Slavenâ na jednu i Italo-Helenâ na drugu stranu. A ide čak i dalje. Već davnim Indima gdje kad utvorio se oblak, kao da je ono planina u ajeru.² Takvo privigjenje nadalo se od sebe. Osobito sivasti i crnkasti oblaci, iz kojih će sinji grom udarati, čine se jedna nad drugom nagomilane planine, te se i kaže, skoro u svakom jeziku, da se oblaci gomilaju. Po tima oblačnim planinama smisliše Grci, ma da to i zaboraviše, svoje ninfe orejade; mi smislismo naše vile planinkinje.

² To je, u arijskoj mitologiji, sada sasvim nesporno.

U pjesmama i u pričama našim, nema češćeg naziva od ovog: vila "planinkinja", ili "nagorkinja", ili "zagorkinja", ili "podgorkinja", ili "gorska", kako nema češće besjede od te: "vila klikuje", ili "viče sa planine", ili "iz stijene", ili "iz pećine". Kad vila ne prne nebu pod oblake, ona najviše leti po vrhu planine, ili niz planinu strmo odlijeće. Pa i Vuk Karadžić, kad hoće da u kratko vilu označi, najprvo veli to, da "vile žive po velikim planinama i po kamenjacima."³ Na planinama su najveći sabori njima; tu igraju njihova najbrojnija i najljepša kola, pa tu najvole odgajati i učiti mladiće vilenike.

³ Vuk. **živ, i ob.**, na str. 211.

A nije pokrajine u našoj zemlji, gdje po koja uzvisita planina ne bi se dičila svojim vilama. U junačkoj Crnoj Gori, planinkinje vile lebde oko svoga naroda i jamče mu sreću. U pećini jedioj, u Riječkoj nahiji, spava dugi san Crnojević Ivan. a oko njega straže stražu gorske vile. Kad minu dani jadoviti, te Crna Gora razmakne granice do sinjeg mora, probudiće one viteza. Kao što u buduću, onako i u prošlu, historiju pučku ulaze nagorkinje. Ima kod Krapine, za Strahinskom gorom, jedna

pećina, u davno doba vilenska, gdje k vilama pribježe Vulina, sestra Čeha i Leha. Dva brata, gonjahu sestru s toga, što ih ona izda nekome rimskome poglavaru, svome ljubovniku. Ružno izdajstvo kazniše brzo vile. Izručile nevjernicu, kad braća njima prigjose ponudom jednog krasnog vola s pozlaćenim rogovima, megju kojima sjegjaše djetesce s pozlaćenom jabukom u ruci. Sestra je zazidana u beden, pod vrata krapinskog grada.¹

¹ Kukuljević, **Vile**, na str. 99. U ovoj priči treba pripaziti Strahinsku (Strahinovu) goru, pa i dar krasnog vola s pozlaćenim rogovima te i djeteta s pozlaćenom jabukom. Ovdje kao da se odigrava sunčani mit jutrenjeg vidila i mladog jutrenjeg Sunca. Već drugdje primjetismo (**Dio III**, s. 32 [176]), da tri brata, Čeh, Leh i Meh, izgledaju kao tri noćna Sunca općenitog arijskog pričanja. Zazidana nevjerna sestra mogla bi biti tamno lice noćne Zore.

I ako planinkinje vile, s neba silazeći, naseliše se na zemlji Srbâ i Hrvatâ, pa u pjevanju i pričanju pučkom najveći mah oteše, pokazuju opet čisto i one poreklo svoje oblačno. Gorsku vilu i pored zemaljskog naselja, nije nikako rastaviti od vode. Istina, borave na velikim planinama i po kamenjacima; ali gdje je vila planinkinja, tu je uvijek i voda, taj očiti znamen njenog postanja iz kišnog oblaka. Koliko je planina vilenskih, onoliko je, po kazivanju naroda, i vilinih izvora, poznatih, navadno, pod imenom: "vilina vodica". Nabrojiti, po našim krajevima, te sve vodice, te izvore, ne bi ni sad bilo moguće, kad ih eto hristijanstvo mnoge obesveti, a mnogima ote čar realistična misao našeg vremena. Svaka je vilina vodica ljekovita, kao što ono vidismo, da liječi svježja voda iz oblaka. Zdrava je jednako za ljude i za marvu, koja se njom napaja. Pače, vilina vodica sveta je, kako joj i riječ kaže.² Sveta je za to, što je oblijeće vilin duh.

² Posvećena hristijanska voda, bogojavljenka i zakrštena, hipokoristično zove se: "vodica". U Boki kotorskoj za bogojavljenku vodu ima čudni izraz: "velika vodica" (Vuk. **rječ.**, pod **Vodica**). Deminutiv: "vodica" dolazi li iz nove, ili iz stare vjere? Ja prije mislim ovo potonje.

Nije ono posve pravo rečeno, što kazasmo, da je toliko vilinih izvora, koliko ima planina vilenskih. Naš puk pripovijeda često, kako je naći silu onih izvora i na samo jednoj planini. Taka je planina Sutorman, više Bara. Misli se, da ondje ima "preko tristasedamdeset izvora". Jednom, brojio izvore neki čovjek, a vidila ga vila, pa mu rekla, da će ih mučno sve izbrojiti, pošto ih je više, nego li danâ u godini.¹ Znadu broj same vile. Ipak, tajnoviti broj negda doznao jedan carev sin, evo kako, po kazivanju druge priče iz istog primorskog kraja.² U nekakovu carstvu bila velika planina, gdje niko ne življaše, do samo mnoštvo vila. Ogromnu planinu ljudsko oko nije moglo pregledati, ni konjska noga pregaziti: ko da nabroji vodene izvore u njoj? Koji će prebrojiti izvore, i sa svakog izvora donijeti po jednu tikvicu vode, tome car daje svoju kćer za ženu. Mnogi momci pokušali to učiniti, neko tako, a neko ovako, ali se svi zabrojiše. Jedan od momaka smislio čak i to, da zapiše slova na kamenu do svakog izvora: ovako brojio i brojio "za godinu dana", no uzalud: vile za njim dolazile i brkale slova. Što ne mogoše drugi, to najzad izvede nekakav carev sin. Dogje u planinu i sjede ispod jednog najvećeg drveta, moleći se Bogu potihom. Na jednom čuje graju: poinatile se vile medju sobom. On se k njima prišunja, kako bi ih vidio i slušao, al ga jedna spazi i zaviče: "Gledajte careva sina!" Na to odmah utajao se, pa drugo vile ne vjerovaše, a ona prva opet: "Jesam ga vigjela, tako mi tristasedamdeset i sedam izvora, te su u ovoj našoj planini!" Carev sin vrati se onome caru, koji, obaviješten o broju izvora, pokloni mu kćer.

¹ Vuk. **rječ.**, pod **Sutorman**.

² V. Vrčević, **Srpske narodne pripovijetke**, u Biogradu 1868, prip. 4.

Zaista odavna priča ova pusti u narodu duboka korena, jer joj se povlači i treća verzija megju jekavcima, što je opet napose zamišljena.³ Neki čovjek hoće da ispod kamena, u jednoj planini, vadi blago, te u čas onaj "zasja mu se nešto, kao da mu sve zrake sunčane u oči sinuše". Na blagu spava zmaj, i dati će ga čovjeku onda, kad ovaj bude "prebrojio sve izvore, koliko ih ima u onoj planini". Kopač išao brojiti, al se zabrojio, dok ne dogje pod jedno drvo visoko, "da takoga u svijetu nema". Na to drvo dolete vila i vilenik, pa se stali prepirati o broju izvora u planini. Ovim brojem izvora kune se vila i u šaljivoj poslovi: "Tako mi popa kamena i mlina gvozdena i 377 izvora, eno čoecka sa dvije

glave!" (Vuk. **posl.**) Pripovijedaju, veli Vuk, da se ovako zaklela vila, videći dva čovjeka na Lovčenu, gdje sumitice leže. U riječanju, pade riječ o pravom broju, koju dočuvši ono čeljade, ode i dokopa se blaga.⁴

³ Vuk. **prip.**, 22.

⁴ Isporedi **Dio VI**, na str. 53 (181), gdje je ova priča ispitana u odnosu s Ognjem.

Ako je ista u našoj mitologiji vidno i jasno, a ono je drvo od svjetlosti, nebrojeno puta pominjano u pjesmama i u pričama. Svakog jutra, ranim vidilom, svjetsko Vidovo drvo razgranava se dajući posvjet vasioni. Svakog jutra, to drvo vile oblijeću, t.j. ajerom lijeću visoki rasvijetljeni oblaci. Mlado Sunce, carev sin, pod drvetom stoji i očekuje horu, osluhuje bajnu riječ, da uz drvo k caru uzigje, i u veličju vidila, zrakova i sjajnih oblaka da sebi privjenča Zoru, carevu kćer. Takova prikaza mota se neprestano po glavi svima Arijcima, a ne će prenatgljeno biti, reknemo li, da nam se ona, i ako čisto ne javlja, a to barem nagovješćuje iz priča, što ih sad učimo. Godišnje redovne dane, u svaki od kojih prikaza biva, mi valjda nalazimo u približijom broju od "preko tristasedamdeset izvora", ili "tristasedamdesetisedam izvora". Da se broj odnosi na dane u godini, to je tim priličnije, što momak, po riječi priče, izvore broji i broji "za godinu dana". U ostalom, jasnim mitičnim glasom, kaže i pjesma, da planinkinje vile, na izmak noći, pri ogranku, prate mlado Sunce:

"Kad se svanu, pa ogranu sunce,
.... svikuju se vile iz pećina".¹

¹ Jukića **pjes.**, knj. I, 21, v. 162—4.

Pećina je vili planinkinji ono isto, što mutno jezero vili oblakinji. Nesretna je vilina pećina, koliko i vilino jezero. Vila u planini budući druga tvorba, puka duplikacija, vile u oblaku, moralo se i u novije vile označiti dvostruki rad, sretni rad u pogodi dnevnoj, a nesretni u noćnoj nepogodi. Noću, gorska vila krije se, zabija se u pećinu. Vili zamračnoj onda "vuci viju i gavranovi grču", a "vijaju se orli mrcinjaši", kako nam već reče pjesma. Radi nama poznatog arijskog Vuka, koji strahote noćne oličjuje,² nazivlju se i te pećine: "vučje". Drugdje u narodu, to su "crne" pećine, megju kojima biti će najglasovitija ona do varoši Dobrote, u Boki kotorskoj: ko u nju ugje, kažu Dobročani, taj se skameni,³ taj se više ne vrati. U svemu dalmatinskom Primorju, učestale gorske crne vile u crnim spilama. Znaju sad ljudi koješta pričati o tima vilama i o zabitnim presjajnim dvorima njihovim: u unutrašnjoj spili sjaji se suho zlato, teku čudne žubor-vode, sve mirise od cvjetnog zaduha. Ima pak sretnika, odabranika božjih, koji to očima i vidiše, vraćajuci se po tom zdravi iz zloglasnih onih pećina.

² Njega susretasmo puno puta, tečajem ovih radova.

³ I noćno skamenjenje, po primjeru kamenog noćnog neba, često istakosmo.

Ali sve je ovo valjda pričajni potonji naplet, od razigrane južne mašte. I poslovice veli: "Prazna kuća, kao vilina pećina". (Vuk. **posl.**) Na izvorni mit o vilama spadaće jedino to, da je gorska vila i onda sjajna boginja, kad joj je red boraviti u crnoj, u vučjoj jami.

Svaka vila, mi ponavljamo, u biću je jednaka; pa razlika biva tek u tom, što uharo djeluje od sunčanog istoka do zapada, a neuharno od zapada do istoka, po nevidnoj i gluhoj noći.

Zadnje nam je ispitati vilu u ratobornom obliku. Našoj vili godi boj, skoro ništa manje od pjevanja i od uhvaćenog kola. Gdje se narodni boj bije, ili se mejdan megju pojedinim junacima dijeli, navadno, pred što će se boj ili mejdan započeti, klikuje sa planine vila i kob proriče. Ta, i sama junake strijelja. U drugim prilikama, vila ih lijepo svjetuje; pri osudnom času upućuje ih, kojim će oružjem neprijatelja nadvladati. Oružje kako udešava, onako, nerijetko, vila zna i pripravljati: ona kuje britke sablje. A osobito vrlim junacima vile su posestrime, i njima, u plemenitom pregnuću, u viteškoj svakoj nevolji, hrle na pomoć. Najprvog junaka našeg epa, Marka Kraljevića, odasvud obletile take posestrime.¹ Čak i žena može vila biti vanrednome kome muškom biću, u vanrednom slučaju. Po našim pjesmama, hoće da se ženi vilom naosob Sibirjanin Janko, pa i Ljutica Bogdan. Nego je ovaka ženitba sa hrlom i bježnom vilom veoma mučna. Janku pripomože dočepati se nje zmajeviti Ognjeni Sekula, koji reče ujaku: "Daj ti mene dva ronca junaka, — i daj mene dva bijela hrta, — i daj mene

dva siva sokola, — živu ću ti vilu uhvatiti".² Kad se vila zmajskome Grčiću Manojlu, u prividnoj ljubavi, savi oko grla, upropasti ga time.³ Istina, bojne vile nikad ne će kidisati životu omiljenih junaka, svojih pobratima; ali, kad ovima dogje skončanje, one će im bezobzirno to objaviti, i pratiće ih u smrt. Na krvavo junačko razbojište slete se vile. Pričaju mnogi, kako ih je viditi, i poslije bitke, na jadovnome bojnom polju. Viditi je njih isto kod grobova palih junaka, gdje, mjesečinom, kolo igraju i vitlaju upaljene zublje.

¹ U tome je ipak koješta posve novo. Tako, n.p., pripovijetka 24 u Valjavčevoj zbirci: "Vila Kraljeviću Marku jakost dala" očevidno je podmetnuta, zar od kakvog djaka, koji skrpi u jedno svoje reminiscencije iz štokavskih pjesama i priča.

² Vuk. **pjes.**, knj. I, 183.

³ Id., knj. III, 6. I u raznim pričama, skoro svaka ženidba s vilom nesretna je, ili barem netrajna.

Ne vrzu se vile od ljutine i objesti oko junačkih lješina, već ih vodi milostiva briga za sahranjivanje njihovo. Ovo nam svjedoči važna kajkavska jedna priča iz Zamladinca.⁴ Bio negda u svijetu poštenjak neki, pravo adamsko koljeno. On vile štovaše, i svaku njima do zere izvršivaše. U ono vrijeme i sam Bog silazio na zemlju; sidje jednom u obličju putnika, pa mu se onaj pošteničovjek odmah pridruži. Bog učio ljude; a veselio ga čovjek, milinak vila svojim odgovorima, pravim i iskrenim. Poštenjaka već spomenule vile Bogu, kad su god pozivane k nebu pred božji presto na račun; s velikom hvalom spomenuše ga i sada, gdje Bog bijaše na zemlji. Imale i rašta to činiti: niko od njega odaniji i pobožniji. U dan neki morao biti sabor vilama, gdje će one raspravljati, kako da se najbrže priteče u pomoć ljudima dobrim i doskoči zlu od ljudi opakih. Od jedne vile dočuo to čovjek, pa hajd' prinesi odmah, na mjesto saboru odregjeno, najljepšeg poljskog cvijeća, to svakoj vili po jedan vijenac. Začudile se one, ne znajući odkud im poklon, al se dosjeti vila, po imenu Živa, i reče: "A da ko bi drugi bio već onaj, koga vi sve poznajete? Dajte, da ga nagradimo!" Ode Živa, te čovjeku napravi i jaram i konjsku ogrlinu. i ostalo što za plug treba, pa ga nauči orati i stoku javiti na pašu. A još nešto ga nauči.

⁴ Iz rukopisne zbirke Valjavčeve. Kako rukopisa pred sobom nemam, to mi ovdje služi Krauszov njemački prevod (**Sagen**, I B., 31).

Domala dobri ljudi sa zlima se zavadiše, i poklaše u boju, što potraja za cijeli dan. Dakako, bijele vile pomogoše dobrima, al opet pade onoliko čestitih ljudi, koliko i nevaljalaca. Svoje mrtvace ovi ne sahraniše, pa ne dadoše niti dobrima, da svoje pokopaju. Oblieću vile ljude, te ih opominju, kakovo je to teško bezakonje ne dati mrtvacima ukopa. Čuje onaj vrsni čovjek, ide kuci, upregne konje u kola, i eto ga natrag k razbojištu, da svakog dobrog pokojnika zemljom zagrne. Kad to izvrši, upita vile, ne bi li zakopao i neprijatelje. Odmah će vile njemu: "Baš o tome vijećasmo, pa tebe molimo, da i njih pogrebeš". Kod pregjašnjeg ukopa bijahu još mnogi čovjeku pomagali. Jedan od njih sad viče: "Šta? Da ja sahranim one, koji meni pogubiše i brata i sina? Nek truhnu, kao mrcine u polju!" Uporne ljude jedva skloniše vile na neko pripomaganje, dok s velikim svojim trudom i te mrce pobožni čovjek sahrani u zemlju. Vile zahvališe svima. Poslije jednog mjeseca, ponovo sigje s neba Bog koji sve vidi, Bog višnji i svemoćni, a opet u licu jednog putnika iz stranog kraja, pa sjede pod krasnu lipu, u blizini onog sela, gdje na stanu bijaše dobroćudi čovjek. Svoje vile obavijestio Bog na kojim će biljegama one njega raspoznati, no ujedno im upelio, da ništa nikome ne kažu o dolasku njegovu. Bog učinio se nemoćan i hrom. Zastao Boga putnika poštenjak, te ga odmah pita, odkud je i kud ide. Odgovori Bog, da je njemu put gore do na vrh brda, gdje ga čekaju vile i gdje mu treba svakako prispjeti, al da eto teško hramlje, i ako mu inače nije baš zlo. Potrči čovjek kući, upregne u svoja kola ždrijebe i kobilu, i vrati se k putniku. Kad došli na vrh brda, vile veličaju višnjeg Boga, koji se prokaza u pravoj slici svojoj. Čovjeku vile i Bog pohvalili pobožnost, pa i to, kako je on rado sahranjivao mrce. Spusti se onda rudi oblak, uze čovjeka i sve njegovo u vis, i eno od onoga časa stoji i sja na nebu konstelacija, kojoj je ime: Vozačeva kola.

Višnji bog, koji sve vidi i rado putuje; onemogli bog putnik, koji sjede pod krasnu lipu, pa mu je nužda otle se uspeti, sa ždrebetom i kobilom, do visokog brdnog vrha, gdje će u svoj slavi svojoj prosjati: taj bog veoma naliči višnjemu Svantevidu, koji svake noći putuje i umara se sa svojim konjem, a svakog jutra okrijepljen, gleda s visokog prozora na nebu istočnom.¹ Tim jače naliči, što

nam se uz njega pominje Živa, u kojoj, kao što i u Vidi, mi nagagjasmo vrhovnu boginju do Svantevida ili Sutvida.² Krasna lipa, to će biti Vidovo svjetsko drvo, što mi toliko puta već pripazismo. Nego, ta potvrda našeg misljenja o Živi-Vidi ovdje nam je posao posve uzgredan, dočim nam je glavno drugo, da, naime, saznamo, zašto vile razbojište obilaze i staraju se, kako bi pali junaci svi došli do sahrane svoje, do dičnog pokopa. S vilama, oko toga nastajava i sam višnji bog.

¹ Vidi **Dio I.**

² Ib.

Vila davnašnja, vedična apsara ne može da nam dâ obavijesti, u tom pogledu. Niti vila drugog doba, helenska ninfa, iole objašnjava našu vilu ubojnicu i ukopnicu. Istina, ninfa je κούρη Διός, djevojka Zeusova; ali ona ne ide u boj, a još manje pokopava mrce. Obavijest, koju tražimo, pružiće nam istom vila rek' bih treće gradnje, skandinavska valkirija".³ Ova vila sjevernih Germana jest malne čita naša vila ubojna, uz skoro jedinu razliku, da je mnogo bolje poznata, jer o njoj teku vijesti izdašnije, nego li o našoj. Čak i po samom imenu, Grimm prikučuje vile valkiriju, kao da bi **vala** bilo jednako sa **vila**.⁴ Ali teško, da to stoji, pošto val-kyrja hoće reći: ona koja lješine prima, bira,¹ dočim **vila**, po svoj prilici, znači nešto posve drugo, kako to već kazasmo. Inače, Edda zove valkirije, osim što **val-kyrjur**, takogjer **val-meyjar**, boja djevojke.² To su neporočne djeve u službi višnjega Odhina, pa ih Odhin šalje u svaku bitku, da k sebi, ispod lazina palih ljudi, uzmu svakog junačkog pregaoca. Pokojne će junake ispratiti bojne djevojke, djevojke izbiračice, s poprišta u Valhallu, u Odhinove visoke dvore.³ U Valhallu ulaze, poslije smrti, i knezovi germanski. Tu se veselo pije i jede: pilo i jelo gotove valkirije, pa ono dodaju bogovima i junacima. Osim ratnog krvnika Odhina i ratnih valkirija, za pokoj ljudskih pregalaca brine se takogjer boginja Freyja, Odhinova Gospogja: za to i ona prozvana je **Val-Freya**; na velikoj gozbini, u Valhalli, Freyja poslužuje čašom dvanaesticu bogova Asa. Višnja Freyja, kao što to čine višnji Odhin i valkirije, na smrtnom času prima k sebi viteške duše.

³ Ili valkira, prema njemačkome: **walküre**. Nego se valkirije sazdaše u Skandinaviji, dočim Njemačka od davnine ima svojc **idisi**. Od ovih nazvano je, misli se, glasovito bujno polje Idistaviso, ili Idisiaviso, gdje Germanik potuče Arminija (Tac. Ann., I. II, c. 16).

⁴ **Deutsche Mythol.**, s. 362.

¹ Od **valr**, **val**, hrpa lješinâ, i **kiosa**, **kiesen**, brati. Grimm, **D. M.**, s. 348.

² Grimm, **Deutsche Mythol.**, s. 347.

³ Sjajni ti dvori tako su visoki, da pri ulasku, sa zapadne strane, okom tek im se može dohvatiti sljeme. A tu visi vuk, mrki simbol rata i smrti, i nad njim orao. Uz naše vile, kad su u pećinama, mi vidismo taman vukove i orle.

Prije boja Odhinove djevojke, valkirije, presugjuju, čija da bude pobjeda; a pobjedu dijele junacima, ili im dijele slavnu smrt. One su sveznale. Valkirije jure zrakom, a planinkinje su: na planini je njihova dvorana, u koju niko ne smije da stupi. Stanuju i u šumskim pećinama, no najvole počivati do jezerskih obala. Kako po zraku, lijeću i po velikim vodama. Valkirije su takogjer **ôsk-meyjar**, željê djevojke.⁴ Goni ih želja k junacima, kojima će one biti posestrime, a ovi njima pobratimi; šticieniku svome posestrima valkirija pruža pomoć u boju i daje pobjedu. Izboritim junacima, osim što posestrime, valkirije mogu da budu i žene; al, kako su one, po svojem biću, lagane i bježne, taka je ženitba slabo kad sretna: s valkirijom oženjeni junak dopašće sjete, muke, smrti, pa ne će to biti baš na volju ni samoj djevi ženi. Od boginje kao da postaje onda poluboginja, a gotovo i smrtnica. Nevesela žena gleda, da izmače; a izmaći će, nakon kraćeg ili dužeg vremena, najviše u bijeloj košulji labudovoj, jer se valkirije u labude pretvaraju rado. Ta tica. labud ima dar proroštva. Ubojite valkirije jašu katkad konja vilovnih, a, pošto su izmegju sebe kao sestrenice, najčešće idu skupa. Obično ih je viditi tri zajedno. U jednoj **sagi**, na okupu ih je devet: bijelo odjevenih devet, a opet devet crno odjevenih.¹

⁴ Grimm, **Deutsche Mythol.**, s. 347.

¹ Rjegje ih je dvanaest, ili trinaest, na broju.

Da ne duljim i da ne ponavljam, prepuštam čitaocu sravnjenje meĝu takovom valkirijom i našom vilom, naosob vilom ubojitom i mrtačkom. Tek jedno hoću da primjetim. Što laganije, što nezatnije od broja tri i od broja devet, kad su sjaćene valkirije? Pa eto isti ti brojevi najviše dolaze i u našim pjesmama štokavskim, kad su god brojem navogjena jata ili kola naših vila:

"To gledale tri bijele vile"²
"Tu imade devet sestrenica,
i pred njima vila nastarija,"³

² Gore, na str. 189.

³ Na str. 192. A i za rĝegji broj dvanaest, ili trinaest, vidi na str. 196.

Tri vile, ili devet njih na broju, rado iznosi i prosto prićanje kajkavsko.⁴ Iznosi i vile pretvorene u labude.⁵ U ovom poslu vila, kao što i u mnogome drugom, sličnost izmeĝu našeg i skandinavakog mita primiće se do jednakosti pojmova, pa i same vanjštine za pojmove. Razilazi se mitiĉno postupanje tek u tome, što izuzetno ratoborni Normani pribraše oko ubojite cigle valkirije gotovo sve funkcije naše mnogolike vile.⁶ Prisvojiše li Skandinavi slavensku vilu, ili naćinismo mi vilu našu ubojitu prema njihovoj valkiriji? Pitanju odrješita odgovora ja ni ovdje ne davam, kao što nikako ne htjedoh osjeći niti u drugim prilikama potpunog sudaranja mitova naših i sjevero-germanskih. Samo opažam, da Nijemcima, srednjim i južnim Germanima, valkirija nije poznata; barem kod njih nigdje je ne nagje iztraživalac Grimm.⁷ Znana je Anglosasima,⁸ koji, a prvoj svojoj postojbini, bijahu naseljeni tik do Slavena.

⁴ Valjavec, **prip.** 7 i 16.

⁵ Id., **prip.** 6. To germansko i slavensko pretvaranje vile u labuda tim veće u oći upada, što je posebno Germanima i Slavenima. Ni grćka ninfa, niti fata rimska ne promiseće se labudom

⁶ Nego je ipak prilika, da Normani uz Sase znadijaha i za drugojaćiju vilu, osim valkirije. Njemaćki, ta vila zove se **elfe**, a preĝje iz Saske u svaku njemaćku krajinu, franaćku izuzevši. Elfa je osobito planinkinja, siplje pogubnih strijela, a neodoljivo hrli k muzici i tancu. Mnogo se javlja i vilenik, u Skandinavâ **âlf**, u Anglosasa **âlf**, **ylf**, elfino nalićje muško. Za elfu, Grimm nije na ćistu, u pogledu etimologije (**D. M.**, B. 367). Ne bi li rijeć **elfe**, prije nego **val**-kyrja, potsjećala na rijeć **vila**? Saske elfe drukćije se nazivlju **weisse Frauen**, bijele gospoje, bijele vile.

⁷ **Beitr. zur D. M.** s. 347.

⁸ Pod istim nazivom: **vâlcyrie**.

Makar naša vila ne oćitovala se ratobornom u prevršenoj mjeri valkirije, ipak je bojni oblik i kod nje, rek' bih, pretežniji. Već je prije izloćeno, da klikće na poćetku svakog boja, da je jedinim pregaoćima vjerna posestrima, a, iza pokolja, njihovim sahranjivanjem da se brine. Uz to je pripaziti, da glasovito vilino bilje, osim što lijep porod daje i prevaru oćklanja još ima i to svojstvo, da ono junaku oštri oružje. U staroj ženskoj pjesmi: "Sekula i vila"¹ gona se vila sa Sekulom, koji je živu uhvati i povede ujcu Janku. Eda bi se Sekule oprostila, obećava mu vila:

"Prvo ću ti bilje kazat',
da ti ljuba rodi sina;
drugo ću ti bilje kazat',
da ti sabja sjećje Turke".²

¹ Vuk. **pjes.**, knj. I, 266.

² V. 26—9.

Ova je vila na golo valkirija, osobito kad promislimo, da su valkirije, kako to kazasmo, **ôsk-meyjar**, željê djevojke, pa se i ova mitiĉna misao taćno izraćava stihovima:

"Prvo ću ti bilje kazat',
da ti ljuba rodi sina".

Želje djevojke jesu vile u nas i onda, gdje ih ljudi čuju, u Velebitu, pjevati, sjedeći na kamenu:

"Da zna ženska glava,
što j' odoljan trava,
svagda bi ga brala,
u pas ušivala,

uza se nosila"
Kad bi znala muška glava,
što je nikom vode s' napit',
nigda ne bi nikom pila".³

Niječni kret ovih "vilinih pjesmica" (tako se zovu⁴) ne smije nas buniti.

³ Id., knj. I, 223.

Još mi je nešto reći, ali obzirnim pridržajem, načinom posve hipotetičnim. S vjerovanjem u djevojke valkirije, nastojnice pri gozbi u rajskoj Odhinovoj Valhalli, stoji u tijesnoj vezi silno junaštvo germanskog **vithunga**, sjevernog berserkira, kao što s očekivanjem dženeta sa hurijama spaja se ushićeno i pregorno vojevanje muslomanskog vjernika. Berserkir srće u boj smiono, goropadno, ludo; siječe druge, kao što siječe i sebe. Nešto je slična naći kod slavenskog pregaoca, kod poganskog **viteza**.⁵ Slaveni bijahu, uopće, blagoćudi i odani spokojnome obiteljskom životu, pa izvanredno dočekljivi, te ne mržahu na inostranca kao takova. Nego bi se pomamile, pobjesnile bi te mirčine, gdje se god menju njima dizala ubojna vika. Za čitavo vrijeme slavenske poganštine, od VI do X vijeka, vizanlijski pisci, od Prokopija do Leona Gjakona, svi spominju slavensko divlje junaštvo, kad ono Slaveni, rastrkani kao lagani strjeljači i vrebači, ili poregjani s kopljima i štitovima u tvrde bojne trokute, hrljahu u boj.

⁴ Kod Vuka, na str. 149 knj. I.

⁵ Koja je riječ uzajmljena: slavenska **vitengŭ** (**vitez**) u Germanâ, ili germanska **vithung** u Slavenâ? Starosl. **vitŭ** je victoria, a koren **vi-** nosi vincere.

Neke pisce hvata pak groza pred slavenskom surovošću. Slaveni, više puta, tojagom po glavi mlata zarobljenike, ili ih udaraju na križ; zatiru sela i varoši; ne štede ni staro, ni mlado, a razbijaju grobove pokojnika. Nemila ova goropadnost jednaka je s onom poganskih Normana u IX vijeku, no slabo se razumijeva kod ljudi inače meka srca, kao što, opet po svjedočanstvu stranih historika, bijahu Slaveni. Da nije tu po srijedi vjera? Iz daleka nagovijest o tome nalazimo taman u jednog Vizantinca iz druge polovine X vijeka, u Leona Gjakona. On veli, da neki pripovijedaju o Rusima, kako oni, na bojnom polju, nipošto ne će da dadu sebe nadvladane neprijatelju u ruke, nego će prije, gdje im nije kud, sami sebi utjerati mač kroz utrobu. Čine to, jer misle, ko je od neprijatelja ubijen, da neprijatelju, kao gospodaru, mora na drugom svijetu služiti, iza kako se rastavi duša od tijela. Samoubojice postaju za to, opaža Leon, "jer eto tako vjerovanje u njih mah preote".¹

¹ Leonis Diaconi *Historia*, Bonnae 1828, IX, 8: "αλλα τοιαυτη μεν η επικρατησασα εν αυτοις δοξα".

Nije rečeno, ali skoro neuklonivo slijedi iz ovoga i ovo obratno: ko padne, sijekući neprijatelja i sebe, dobiva, na drugom svijetu, mjesto odlično, položaj viteški. Skandinavima to viteško mjesto bijaše u Valhalli.² Moguće, da na lik Odhinove Valhalle utvori se Vidova Rajevina našim ocima. Stajajuću riječ **rajevina** mi već nagjosmo u religiji Vidovoj,³ i rekosmo, da je, po najvećoj prilici, od korena **rā**, udjeljivati,⁴ te da može značiti: mjesto obilnog uživanja, kao što je i Valhalla. Rajevina imala je biti gore na visokim oblacima, gledamo li na drugi slavenski stan pokojnika, ili na drugu riječ za to, **pakao**, što bijaše, prije neg se učini pakao hristjana, pouzvišeno prebivalište u rudom oblaku, u plamenoj nebesnoj magli.⁵ Oko Vidove rajevine, i pakla, nekako vijaju se oblaci, vijaju se vile.⁶

² U ostalom, jednako i kod Skandinava nalaziti je samoubojicâ, na bojnom polju, pa i ove idu u Valhallu. Kad, naime, padne koji knez, velika je čast njemu, ako mu bojni drugari sami sebe posijeku, te ga do u drugi svijet tako prate.

³ **Dio I.** Nego bi trebalo o tome bolje ispitati još živu pučku tradiciju.

⁴ Miklošić, **Christ. Termin.**, s. 48.

⁵ Od Slavenâ uzeše riječ **páčlǎ** Rumunji, pa joj uzdržaše prvašnje značenje: magla (Krok, **Slav. Literaturg.**, s. 422).

⁶ Vidismo, da su vile nastanjene, do Krapine blizu, na **Strahinskoj**, t.j. na Vidovoj gori.

Valkirija biti će ona vila, koja u veličanstvenu smrt prati Kraljevića Marka.¹ Ne pade Marko od dušmanske ruke, već pokleknu "ja od Boga, od starog krvnika".² Mučili se mi koliko nam drago; obrtali, prevrtali smisao riječi, iz tog ljutog izraza ne iskoči nam nikad Bog hristjanski. Je li taj bog Helmoldov Crnebog, ili Helmoldov Svantevid? Ja prije mislim ovo posljednje.³ Znači izraz: "bog stari krvnik", koliko: "bog stari ratnik". Boga Vida, krvnog ratnika, a otkad dokad visokog starca, mi već savršeno poznajemo iz kazivanja Helmoldova, pa iz naše i skandinavske tradicije. Vitezu Marku vila posestrima, ubojita vila, proriče propast:

"Kliče vila s Urvine planine,
te doziva Kraljevića Marka:
Pobratime, Kraljeviću Marko!
Znadeš, brate, što ti konj posrće?
Žali šarac tebe gospodara,
jer ćete se brzo rastanuti".⁴

¹ Vuk. **pjes.**, knj. II, 74.

² V. 42.

³ Što se tiče hipoteze, izražene u **Dijelu V**, na str. 47 (167), ja sad sebe ispravljam, pošto sam bolje promislio o tome čudnom stihu.

⁴ Vuk. **pjes.**, knj. II, 74, v. 19—24.

Uzalud Marko svojoj posestrimi odviče: "B'jela vilo, grlo te boljelo!"⁵ Marku red je umrijeti. Ali **viteza** ne smije nadbiti i umoriti neprijatelj, na bojnom polju. Posestrima progovara Marku:

"Pobratime, Kraljeviću Marko!
Tebe nitko šarca otet' ne će,
nit' ti možeš umrijeti, Marko,
od junaka ni od oštre sablje,

od topuza ni od bojna koplja
ti s' ne bojiš na zemlji junaka;
već ćeš bolan, umrijeti, Marko,
ja od Boga od starog krvnika".⁶

⁵ V. 26.

⁶ V. 35—42.

Dalje u pjesmi može biti, da je nama na pogledu i Vidovo svjetsko drvo, ispod kojeg teče voda, to Odhinov yggdrasil sa poznatim bunarom neumrlosti. Bijela vila kaže Marku:

"Kada budeš visu na planinu,
pogledaćeš s desna na lijevo,
opazićeš dvije tanke jele,
svu su goru vrhom nadvisile,
zelenijem listom začinile,
megju njima bunar voda ima,

ongje hoćeš šarca okrenuti,
s konja sjaši, za jelu ga sveži,
nadnesi se nad bunar nad vodu,
te ćeš svoje ogledati lice,
pa ćeš vigjet', kad ćeš umrijeti".⁷

⁷ V. 46—54.

Ja ponavljam: nek ovo zadnje ostane pod sumnjom. Al mi se čini, i ako ne posve utvrgjeno, a to opet vrlo prilično ono prvo, da vitez⁸ Marko, baš poput slavenskih junaka u Leona Gjakona, ne smije poginuti od dušmanske ruke. I bojnog svog konja sam Marko posječe:

"povadi sabju od pojasa,
i on dogje do konja šarina,
sabljom šarcu odsiječe glavu,

da mu šarac Turkom ne dopadne,
da Turcima ne čini izmeta".¹

Niti svoje oružije ne prepušta neprijatelju:

"britku sablju prebi na četvero,²
bojno koplje slomi na sedmero",³
a topuz "baci s Urvine planine
a u sinje u debelo more".⁴

⁸ U pjesmi, u stihu 103, novom turskom riječju veli se: "deli Marko".

¹ V. 73—7.

² V. 82.

³ V. 88.

⁴ V. 92—3.

Sa strane neke, kao da se pokazuje valkirijom takogjer "Kosovka djevojka".⁵ Vidismo, da u Eddi valkirija zove se i **valmeyja**,⁶ boja djevojka. Dakle, premda joj ne čujemo vilina naziva, biti će bojna vila ta Kosovka djevojka, jer je izraz "Kosovka djevojka" kao jedno, u značenju, sa "valmeyja". Na kobno Kosovo, poslije pokolja, uranila djevojka, i

"na plećima nosi leba bela,
u rukama dva kondira zlatna,
u jednome lagjane vodice,
u drugome rumenoga vina".⁷

⁵ S druge strane, ova mitična osoba rek' bih, da ponešto nalikuje Zori. Opaziti je, da kod kajkavaca, barem to u Valjavčevoj zbirci pripovijedaka, Zora nerijetko pretvara se vilom. Vila, u pomenutoj zbirci udaje se za trećega kraljeva sina, a to je, u mitu arijskom, Zora udata za treće Sunce.

⁶ Gore, na str. 215.

⁷ Vuk. **pjes.**, knj. II, 51, v. 6—9.

Djevojka je bijela i u bijelo odjevena:

"zasukala bijele rukave,
zasukala do beli lakata".⁸

To je ipak djevojka "ude sreće",⁹ obilazi razbojište i po njem traži vojvode bojne. Nego i svakog palog junaka mlada Kosovka tješi i krijepi:

"Ona ide na Kosovko ravno,
pa se šeće po razboju mlada,
po razboju čestitoga kneza,
te prevrće po krvi junake;

kog junaka u životu nagje,
umiva ga lagjanom vodicom,
pričešćuje vinom crvenijem
i zalaže lebom bijelijem".¹⁰

⁸ V. 4—5.

⁹ V. 134.

¹⁰ V. 10—7.

Zalaganje hljebom bijelim, i pričešćivanje iz zlatnih kondira, živo nam spominje gozbu u Valhalli; to u toliko više, što djevojka mlada i bijela, a ude sreće, po krvavom razboju najprije traži, po redu junaštva, bojne vojvode, Miloša, Kosančića, Toplicu, pa onda utjehu daje drugim pregaocima.

Počinjući s vilom oblačnom i završujući ovako s vilom ubojitom, mi vile razgodismo po poslu njihovu u razno doba, više nego ih rastavismo i razdijelismo po stanu im u zraku, u vodi i na zemlji. Potonja ova dioba lagodnija je, al je prva udesnija i jedino racionalna u vidu mitologičnom. Nit je baš prava dioba ona prva naša, jer nam iz nje ispadoše vile, koje se ne daju strogo lučiti. Po svojem unutrašnjem biću, vila je jedna; ona je, da tako reknemo, istosučna, a tek razlikovana po nejednakoj zgodi svoga rada, ili po različitom stupnju razvitka mitičnog. Bila u tome odlika ili bila mana, našoj je

vili vlastito to, da ona kroz sve dobi progje, održavajući na sebi očitih obilježja iz svake joj mijene: sigje s oblaka na planinu, pa s planine na bojno krvavo polje, ostajući opet, sasma izrazito, oblakinja, planinkinja i ubojnica skupa. U nijednu od ovih triju glavnih forma ne ustali se vila jer, kad se ona izvuče iz početnog teškog oblika arijskog, nju čitavu ne obujmi ni zemna plastičnost helenska, niti germanska ljuta oštrina. Radi toga naša vila, sa pojedinih strana svojih, dotiče se, posve organski, i apsare i ninfe i valkirije. Između svih ovih, slavenska vila stoji kao na prekreću.

www.prosvetljenje.net